

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 4(228) 2015

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

Володимир ПОПИК,

член-кореспондент НАН України,
генеральний директор
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Редакційна колегія

О. Воскобойнікова-Гузєва (*заступник головного редактора*)

В. Горовий (*заступник головного редактора*)

Л. Дубровіна (*заступник головного редактора*)

Н. Маслакова (*заступник головного редактора*)

Г. Бор'як

О. Василенко

Т. Гранчак

І. Давидова

Т. Добко

Г. Ковальчук

С. Кулешов

К. Лобузїна

В. Омельчук

О. Онищенко

М. Романюк

Г. Солоїденко

В. Широков

В. Леонов (Російська Федерація)

Р. Мотульський (Білорусь)

С. Нарбутас (Литва)

Є. Потшебницька (Польща)

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:

НБУВ, 3, пр-т 40-річчя Жовтня, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Передплатний індекс 74049

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Видання індексується Google Scholar

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
Vernadsky National Library of Ukraine

Editor-in-Chief

Volodymyr POPYK,

Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Director General
of Vernadsky National Library of Ukraine

Editorial board

О. Voskoboinikova-Huzeva (*Deputy Editor-in-Chief*)

V. Horovyi (*Deputy Editor-in-Chief*)

L. Dubrovina (*Deputy Editor-in-Chief*)

N. Maslakova (*Deputy Editor-in-Chief*)

H. Boriak

O. Vasylenko

T. Hranchak

I. Davydova

T. Dobko

H. Kovalchuk

S. Kuleshov

K. Lobuzina

V. Omelchuk

O. Onyshchenko

M. Romaniuk

H. Soloidenko

V. Shyrovok

V. Leonov (Russian Federation)

R. Motulskyi (Belarus)

S. Narbutas (Lithuania)

Ye. Potshebnyska (Poland)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt 40-rychia Zhovtnia, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Electronic version of the journal:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the
authors and do not necessarily reflect those of the editorial
board.

The journal is indexed in Google Scholar

Зміст

Воловенко Т. Реферативна база даних як інформаційний ресурс бібліотеки	3
Букшина Т. Реферативна інформація з питань педагогіки, психології й освіти в УРЖ «Джерело» (на основі періодичних і продовжуваних видань)	8
Гранчак Т. Соціокультурний дискурс російських національних бібліотек як джерело визначення пріоритетних маркерів національної пам'яті.	14
Сидорчук Т. Автографи українських письменників у бібліотечній та архівній колекціях наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»	23
Бондаренко Е. Белорусская академическая наука глазами библиографа	29

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

Бикова Т. Шляхи зростання сучасного українського літературознавства	32
--	----

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

Програма дій в умовах кризи.	34
Маніфест Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи»	35
Перспективи розвитку бібліотек науково-дослідних установ НАН України у цифровому середовищі	38

ВІТАЄМО

Берегиня своєї справи	43
---------------------------------	----

Contents

Volovenko T. Abstract database as the information resource of the library	3
Bukshyna T. Reference information on pedagogy, psychology and education Ukrainian refereed journal «Dzherelo» (based on regular and prolonged publications)	8
Hranchak T. Socio-cultural discourse of the Russia's national libraries as a source to determine the priority of modern Russia national memory markers.	14
Sydorchuk T. The autographs of Ukrainian writers in book and archival collections of the scientific library of the National university «Kyiv-Mohyla Academy»	23
Bondarenko E. Belarusian academic science through the eyes of a bibliographer.	29

REVIEWS

Bykova T. Growth of modern Ukrainian literary studies	32
--	----

CHRONICLE OF SCIENTIFIC EVENTS

Programme of action in crisis.	34
The Manifesto of the Ukrainian library Association «Libraries in crisis»	35
Prospects for the development of libraries research institutions of NAS of Ukraine in the digital environment	38

CONGRATULATIONS

Keeper of his case	43
------------------------------	----

Тамара Воловенко,

мол. наук. співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Реферативна база даних як інформаційний ресурс бібліотеки

У статті розглядаються ключові характеристики та переваги використання баз даних як електронного інформаційного об'єкта. Висвітлено формування галузевого реферативного ресурсу з психолого-педагогічних питань й освіти, участь у цьому процесі мережі освітянських бібліотек МОН України і НАПН України. За кількісними показниками проаналізовано представлення реферативної інформації психолого-педагогічної тематики у галузевій РБД як складовій інформаційних ресурсів бібліотеки.

К л ю ч о в і с л о в а: інформаційний ресурс, реферування, загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова», ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, галузева реферативна база даних, освітянські бібліотеки, кооперація.

Будь-яка людська діяльність безпосередньо або опосередковано пов'язана з отриманням, виробництвом, споживанням інформації. Тобто можна говорити про те, що практично всі сфери життєдіяльності суспільства залежать від процесів інформаційного забезпечення, «стрижневим питанням якого є питання про інформаційні ресурси» [9, с. 57].

У Законі України «Про Національну програму інформатизації» інформаційний ресурс визначено як «сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)» [8, с. 4]. Бібліотечна енциклопедія тлумачить поняття «інформаційні ресурси» як сукупність даних, які отримані та накопичені в процесі розвитку науки і практичної діяльності людини для багатоцільового використання в суспільному виробництві та управлінні, що зафіксовані на будь-якому носії інформації [2]. У інших джерелах інформаційні ресурси визначаються як перероблені та систематизовані дані; як інформація; як окремі документи, як масиви документів, котрі входять до складу інформаційних систем; як знання, зафіксовані на матеріальних носіях [8, с. 5].

Інформаційний ресурс має свої особливості, які відчутно впливають на процеси його формування, забезпечення доступності, а саме:

- практично невичерпний;
- має потенційне значення (не самостійний);
- після використання не зникає, а зберігається і навіть зростає;
- ефективність повторного застосування пов'язана з ефектом повторного застосування знань;
- виступає формою безпосереднього включення науки до складу продуктивних сил;

- виникає в результаті не просто розумової праці, а її творчої частини;
- перетворення знань в інформаційний ресурс залежить від можливостей їх кодування, розподілу і передачі.

Структурно інформаційний ресурс має вигляд організованої сукупності власне інформації (в її традиційному розумінні) – контенту і набору правил, що описують синтаксичний або семантичний пошук, – та технології. Якщо говорити про електронний інформаційний ресурс, то тут контент має бути представлений в електронному вигляді. Процеси обробки, пошуку, формування потрібної інформації повинні здійснюватися в автоматизованому режимі, при наявності відповідного програмного забезпечення. Виходячи з цього, подання, споживання, використання інформації може здійснюватися лише за допомогою засобів обчислювальної техніки. Відповідно, у структурі електронного інформаційного ресурсу можна виокремити три складові:

- власне інформація, що становить певну цінність, заради існування якої інформаційний ресурс створюється;
- технологія, тобто програмний продукт, який забезпечує автоматизацію процесів пошуку, обробки, формування, зберігання, подання, використання інформації;
- техніка, за допомогою якої здійснюється споживання, використання, подання, зберігання інформації [3].

У міру накопичення інформаційні ресурси акумулюються, узагальнюються, виникає необхідність їхньої систематизації та структурування за різними ознаками та подання у більш зручному для корис-

тувача вигляді, який скорочує витрати часу і сил на пошук потрібної інформації. Найважливіші зміни у сфері пошуку, обробки, зберігання і поширення інформації, що пов'язані з упровадженням і широким застосуванням інформаційно-технічних засобів, стали характеристиками такої форми подання структурованих інформаційних ресурсів, як бази даних. Саме їхні ключові характеристики – інформаційний зміст та електронна форма його представлення – не тільки зумовлюють переваги використання баз даних у різних галузях суспільного життя, а й дають змогу розглядати їх як інформаційний за своєю природою об'єкт. Бази даних сприяють забезпеченню повноти і оптимальності фіксації, актуальності та доступності інформаційних ресурсів у єдиному систематизованому вигляді, високу швидкість оброблення та використання інформації. Зокрема, для виконання бібліотекою комунікаційної й освітньої ролей у організації доступу до достовірної та якісної інформації стосовно наукових досягнень доцільно використовувати генеровану бібліотеками бібліографічну і реферативну інформацію.

Реферативна інформація як складник системи вторинних інформаційних ресурсів є загальноприйнятою формою оперативного обміну науковими досягненнями. Реферат, у якому стисло викладено зміст первинного документа з основними фактичними відомостями та висновками, – це готова до використання інформація, що інколи позбавляє необхідності читати першоджерело [12].

В умовах розвитку інформаційно-технологічного суспільства педагогічна наука й освіта потребують оперативної, своєчасної та повноцінної інформації, швидкого, зручного доступу до баз даних різної тематики, тобто до результатів як вітчизняних, так і світових досліджень. З огляду на становлення в Україні «суспільства знань», в якому визначальну роль відіграють інформаційні ресурси та інноваційна діяльність бібліотек, а також необхідність створення в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (ДНПБУ) ефективного галузевого інформаційного ресурсу колектив ДНПБУ у співпраці з бібліотеками освітянської мережі НАПН України, МОН України впродовж 2003 – 2014 рр. виконав низку НДР, у рамках яких було розроблено науково-інформаційні, теоретичні, науково-методичні [10] та організаційні засади створення в бібліотеці інтегрованого інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки, освіти і практики України, її інформаційно-аналітичного забезпечення.

Кооперативна робота зі створення інформаційних ресурсів в Україні здійснювалася у рамках корпоративного проекту «Національна система реферування української наукової літератури» (за участю Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Інституту проблем реєстрації інформації НАН України) [6]. Результатом цієї роботи стало формування УРЖ «Джерело», який охоплює усі види первинних документів: серіальні (періодичні та продовжувані), матеріали наукових конференцій, збірники наукових праць, наукові монографії, довідники й словники, офіційні та відомчі видання, документи державних і громадських організацій, посібники для вищих навчальних закладів, автореферати дисертацій та препринти, онлайн-публікація загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова».

ДНПБУ як учасниця цього проекту з 2006 р. розпочала аналітико-синтетичне опрацювання основних галузевих фахових часописів та підготовку рефератів з метою їхнього відображення у загальнодержавній реферативній базі з питань психології і педагогіки, що друкуються і в паперовому варіанті – УРЖ «Джерело», Сер. 3. «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво».

У 2007 р. відділом наукової реферативно-аналітичної інформації ДНПБУ започатковано формування галузевої реферативної бази даних (РБД) з актуальних психолого-педагогічних питань, яка ведеться 3-ма мовами – українською, російською й англійською. Для розширення й поглиблення галузевого сегмента у загальнодержавній реферативній базі ДНПБУ як науково-методичний центр бібліотек освітянської галузі виступила ініціатором кооперації освітянських бібліотек МОН України та НАПН України. З 2009-го до створення інформаційно-реферативного ресурсу психолого-педагогічної тематики долучилися наукові бібліотеки вищів III–IV рівня акредитації педагогічного та інженерно-педагогічного профілю. Вони почали надавати реферативну інформацію про публікації у періодичних та продовжуваних виданнях, підготовлених вишами, що стало вагомим інноваційним поступом цих книгозбірень [11].

Динаміку зростання кількісних показників кумуляції реферативного інформаційного ресурсу з питань педагогіки, психології та освіти розглянемо за двома характеристиками: обсяг прореферованих періодичних видань (за роками) та число внесених до галузевої РБД статей з опрацьованих першоджерел. Дані про опрацьовані кожною

бібліотекою-учасницею формування галузевої РБД першоджерела, видані упродовж 2006–2014 рр., представлені у таблиці.

Таблиця

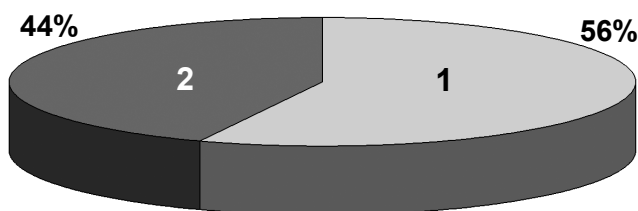
Опрацювання примірників видань учасниками формування рефератів за період 2006–2014 рр.

№	Учасники формування рефератів	Опрацювані примірники видань										Усього
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 I пів		
1	ДНПБ України ім. В. О. Суходолінського	52	82	83	94	87	95	92	42	9		636
2	Вінницький державний пед. університет ім. М. Коцюбинського			3								3
3	Дрогобицький державний пед. університет ім. І. Франка				1	10	12	12	6			41
4	Інститут психології ім. Г. Костюка						7					7
5	Кам'янець-Подільський національний пед. університет ім. І. Огієнка				1		1					2
6	Київський міський пед. університет ім. Б. Грінченка					2	2	2	2			8
7	Київський інститут проф. освіти і освіти дорослих НАПН України				1		2	2				4
8	Київський національний пед. університет ім. М. Драгоманова		3									3
9	Криворізький державний пед. університет				2	4	2					8
10	Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека								2			2
11	Переяслав-Хмельницький держав. пед. університет ім. Г. Сковороди			3	2	1	3	3				12
12	Рівненський державний гуманітарний університет			2	1	1	2	2				8
13	Тернопільський національний пед. університет ім. В. Гнатюка				1	3	4	4	3			15
14	Уманський державний пед. університет ім. П. Тичини				3	7	4	2	2			18
15	Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків		3	2	1	2	2	2	1			13
16	Харківський національний пед. університет ім. Г. Сковороди	2		2		2	5	1				12
17	Херсонський державний університет				5	2	7	2	4			20
18	Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія		1				1	3	1			6

Наведені цифри свідчать, що корпоративна взаємодія дає змогу в стислі терміни значно збільшити масив реферативної інформації психолого-педагогічної тематики, яка відповідає вимогам часу щодо оперативного задоволення інформаційних потреб користувачів інформацією.

Діаграма 1 засвідчує розподіл загальної кількості прореферованих першоджерел між учасниками формування галузевої РБД, з яких 56 % прореферовані співробітниками відділу наукової реферативно-аналітичної інформації ДНПБУ, а реферати статей із 44 % номерів видань надані 17 бібліотеками-учасницями кооперативної взаємодії.

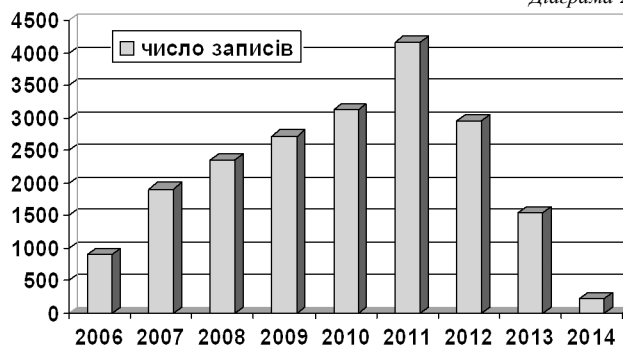
Діаграма 1

Розподіл прореферованих першоджерел між учасниками формування галузевої РБД

Галузева РБД станом на I півріччя 2014 р. – це масив інформації, вхідним потоком якої є реферати статей із 21 найменування наукових періодичних і продовжуваних видань психолого-педагогічної тематики теоретико-методологічного та практичного спрямування, які опрацьовують співробітники ДНПБУ, а також реферативна інформація про статті з 20 періодичних і продовжуваних видань, що надходять з 17 провідних бібліотек-учасниць галузевої корпорації з реферування. Загалом все це становить понад 800 примірників видань. На сьогодні загальний обсяг інформаційного ресурсу галузевої РБД, динаміку зростання якого зображено на діаграмі 2, сягає близько 20 тисяч записів.

Діаграма 2

Кількісні показники поповнення колекції РБД

Слід відзначити зниження темпів поповнення галузевої РБД, починаючи з 2012 р. Причиною цього є деяка затримка надходжень до ДНПБУ журналів для реферування, а також рефератів від бібліотек-учасниць кооперації.

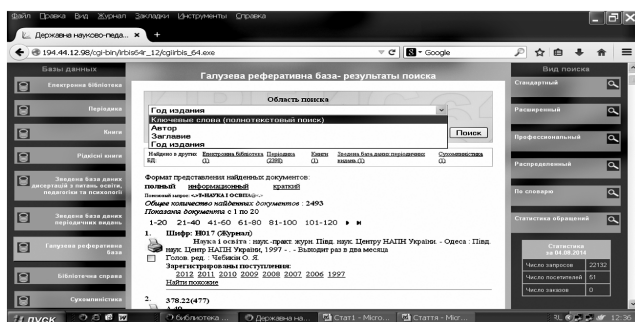
Публікація галузевої РБД здійснюється на веб-порталі ДНПБУ: <http://www.library.edu-ua.net>. Програмно-технологічна підтримка галузевої РБД упродовж 2007 – I півріччя 2013 рр. забезпечувалася за допомогою сконфігурованого під оболонку Windows програмного пакета Greenstone, в якому реалізовано функції структурної організації доступу до інформації, зберігання та управління вмістом РБД.

Починаючи з II півріччя 2013 р., для вирішення проблеми інтеграції бібліотечних інформаційних ресурсів та надання рівного доступу до нього незалежно від місця перебування користувачів шляхом створення єдиного вікна доступу до освітніх ресурсів використовується Система автоматизації бібліотек ІРБІС, у якій містяться засоби корпоративної каталогізації, інтегровані в модуль (АРМ) «Каталогізатор», і використано Google-подібний інтерфейс для швидкого знаходження пошукових

елементів [6]. Основними функціональними особливостями та перевагами запропонованого рішення є: швидка відповідь на запит, високоякісне ранжування документів за релевантністю, єдина точка доступу до інформаційних ресурсів у всіх онлайн-базах даних бібліотеки.

Структура записів для всіх БД передбачає сумісність основних пошукових елементів мета-писів (автори, назва, рік створення, ключові слова), а це створює необхідні передумови для формування єдиного інформаційного простору бібліотеки, розроблення комплексних профільних і спеціалізованих інформаційних ресурсів з інтегрованим пошуковим апаратом і зручним для користувача інтерфейсом.

На рисунку представлено вміст виведеного на екран комп'ютера діалогового вікна, за допомогою якого ведеться пошук інформації у колекції галузевої РБД за сформульованим запитом.

Діалогове вікно галузевої РБД

Запит для пошуку необхідної інформації у галузевій РБД складається шляхом введення пошукових термінів – автори публікацій, редактори, укладачі та інші особи; назва публікації; ключові слова (будь-яке слово з бібліографічного опису або тексту реферату); назва періодичного видання; рік видання – і підтримується за основою слів (відсікання праворуч). Тобто, галузева РБД як система-навігатор забезпечує точність пошуку інформації за запитом користувачів, а її інформаційні ресурси дають змогу здійснювати аналіз та узагальнення наукових розробок у освітянській галузі, а також досліджувати тенденції її розвитку. Таким чином, у сучасних умовах виникає діалектичний взаємозв'язок інформаційної функції бібліотеки, що включає в себе функцію перетворення знання в інформаційний продукт, і навігаторської, яка ґрунтується на визначенні оптимальних шляхів пошуку та організації доступу до необхідної інформації.

Отже, перевагами застосування інформаційного

ресурсу, який міститься у реферативній базі даних, є:

- можливість роботи з даними з глибоких хронологічним охопленням;
- зручний та простий у користуванні інтерфейс;
- можливість за один крок побачити результати за усіма можливими джерелами пошуку і деталізовану картину за назвами статей; авторами, які публікуються у пошуковій області; за роками публікацій;
- можливість перегляду, друку та збереження отриманих результатів;
- можливість одночасної роботи великого числа користувачів.

Використання галузевої РБД відкриває широкі можливості для інформування педагогічних працівників вищої, середньої та початкової шкіл, дошкілля, позашкільної освіти тощо, які потребують матеріалів методичного характеру, бажають ознайомитися з досвідом колег різних регіонів України щодо організації навчального і виховного процесів та здобутками педагогічної науки і практики [4].

Не менш важливою є можливість проведення системних досліджень з питань педагогіки, психології та освіти на базі реферативних інформаційних ресурсів, а також підготовка тематичних оглядово-аналітичних і прогностичних матеріалів, оскільки підґрунтям для них виступають наукові дослідження, розробки вітчизняних учених і фахівців.

Кількісний та якісний аналіз змісту, складових елементів генерованої у ДНПБУ галузевої РБД з актуальних психолого-педагогічних питань, а також наведені показники, характеристики, структура, особливості подання реферативної інформації дають змогу зробити висновок: галузева РБД відповідає сутності й призначенню інформаційного ресурсу, який має забезпечувати сучасна бібліотека. Тому вдосконалення системи галузевих електронних ресурсів як комунікаційних засобів, створення умов для їхнього безперебійного функціонування, легітимного доступу до них, їх постійне оновлення та професійна структуризація є перспективним напрямом роботи наукових бібліотек.

Список використаних джерел

1. Букшина Т. Ф. Відображення галузевої науково-реферативної інформації в УРЖ «Джерело»: кооперативна взаємодія освітянських бібліотек / Т. Ф. Букшина // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 12.
2. Воройский Ф. С. Информационные ресурсы / Ф. С. Воройский // Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка. – М., 2007. – С. 427–428.

3. Дженакова Е. В., Корчемкина О. А. База данных как информационный ресурс: проблемы правового регулирования / Е. В. Дженакова, О. А. Корчемкина // Сборник «Инновации в науке»: материалы XIV международной заочной научно-практической конференции (19 ноября 2012 г.); [под ред. Я. А. Полонского]. – Новосибирск, 2012.

4. Коваленко І. Й. Шляхи розвитку галузевої реферативної бази даних Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського / І. Й. Коваленко // Наук. пр. Державної науково-педагогічної б-ки України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2010. – Вип. 2. – С. 251–255.

5. Концепція створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / [П. І. Рогова, Ю. І. Артемов, Н. В. Вараксіна, І. Г. Лобановські; наук. ред. Рогова П. І.] // НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К.: [б. в.], 2012. – 23 с.

6. Костенко Л. Й. Реферативна база даних «Україніка наукова»: стан, перспективи використання / Л. Й. Костенко // Сучасний стан та перспективи наукового реферування: матеріали Міжнар. семінару-практикуму, присвяч. 10-річчю вид. РЖ «АПК України», 29 трав. 2009 р., Київ. – К., 2009. – С. 53–57.

7. Лобузина Е. В. Интернет-комплекс научной библиотеки как средство интеграции информационных ре-

сурсов / Е. В. Лобузина // Научные и технические библиотеки. – 2012. – № 12. – С. 20–27.

8. Про Національну програму інформатизації: Закон України: за станом на 10 лип. 2002 р. – К.: Парламент. вид-во, 2002. – 19 с.

9. Про організаційну і науково-методичну роботу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: постанова Президії Академії педагогічних наук України від 14 листоп. 2006 р., протокол № 1–7/12–318. – К., 2006. – 1 с.

10. Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації: практ. посіб. / В. І. Лутовинова // АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К.: Четверта хвиля, 2007. – 72 с. – (Сер. «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітніх бібліотек»).

11. Рогова П. І. Наукові проекти державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як чинник удосконалення системи науково-інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної науки і освіти / П. І. Рогова // Науково-дослідна діяльність спеціальних бібліотек України – важлива складова розвитку сучасного бібліотекознавства: матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару – К., 2009.

12. Судіна Т. О. Галузевий інформаційно-реферативний ресурс: шляхи створення і використання / Т. О. Судіна // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару, Черкаси, 20 – 22 жовтня 2008 р. – Черкаси, 2008.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2014.

UDC 026:37:004.65(048.3)

Tamara Volovenko,

junior science employee of V. Sukhomlynsky SPSL of Ukraine

ABSTRACT DATABASE AS THE INFORMATION RESOURCE OF THE LIBRARY

Investigated by determining the content, structure and features of the concept of «information resource» and described its components. Examined the key features and benefits of using a database as an electronic information objects. Highlighted the formation of sectoral refereed resources on psychological and pedagogical issues, education and participation in this process of the network of educational libraries MES and APS of Ukraine. Analyzed by quantitative indicators representations of the abstract information psychological and pedagogical issues in the industry as a part of DDB information resource library.

К л ю ч е в ы е с л о в а: information resources, summarization, pedagogy, education, nationwide abstract database «Ukrainika scientific», V. Sukhomlynsky scientific pedagogical state library of Ukraine, branch abstract database, educational library cooperation.

УДК 026:37:004.65(048.3)

Тамара Воловенко,

мл. науч. сотрудник ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского

РЕФЕРАТИВНАЯ БАЗА ДАННЫХ КАК ИНФОРМАЦИОННЫЙ РЕСУРС БИБЛИОТЕКИ

В статье рассматриваются ключевые характеристики и преимущества использования баз данных как электронного информационного объекта. Освещено формирование отраслевого реферативного ресурса по психолого-педагогическим вопросам и образованию, участие в этом процессе сети образовательных библиотек МОН Украины и АПН Украины. По количественным показателям проанализировано представление реферативной информации психолого-педагогической тематики в отраслевой РБД как составляющей информационных ресурсов библиотеки.

К л ю ч е в ы е с л о в а: информационный ресурс, реферирование, общегосударственная реферативная база данных «Украиника научная», ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, отраслевая реферативная база данных, образовательные библиотеки, кооперация.

УДК 002.1-028.14:37

Тамара Букшина,

наук. співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Реферативна інформація з питань педагогіки, психології й освіти в УРЖ «Джерело» (на основі періодичних і продовжуваних видань)

Висвітлюються результати моніторингу відображення масиву реферативної інформації з питань педагогіки, психології й освіти з наукових періодичних і продовжуваних видань України психолого-педагогічної тематики у чотирьох серіях УРЖ «Джерело» за 2012–2013 рр. та динаміки її друку за 2007–2013 рр. Наголошено на важливості ознайомлення книгозбірень мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, вчених-педагогів із даними дослідження, а також активізації формування галузевої реферативної інформації на загальнодержавному рівні через інтеграцію й налагодження кооперативної взаємодії й координації роботи з освітянськими бібліотеками України.

Ключові слова: реферативна інформація, періодичні і продовжувані видання, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Український реферативний журнал «Джерело».

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) починаючи з 2006 р. послідовно розвиває реферативний напрям науково-інформаційного забезпечення педагогічної науки, освіти й практики України [11]. Розпочатий у 2007 р. спільний з Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) науковий проект щодо формування реферативної бази даних (БД) «Україніка наукова» та її паперового варіанта Українського реферативного журналу (УРЖ) «Джерело» дає змогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в кооперативній співпраці з провідними освітянськими бібліотеками України брати активну участь у створенні галузевого реферативного сегмента на державному рівні [9].

Оприлюднення створюваної реферативної інформації з питань педагогіки, психології й освіти було завжди актуальним для ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Підтвердженням цього є започаткування у 2009 р. щорічних моніторингових опублікування цієї інформації в чотирьох серіях УРЖ «Джерело», за результатами яких підготовлено низку наукових публікацій [2; 15]. Продовженням вищезгаданих досліджень стало узагальнення статистичних даних щодо публікації рефератів на статті з періодичних та продовжуваних видань психолого-педагогічної тематики в УРЖ «Джерело», яке здійснює ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського самостійно та у співпраці з провідними освітянськими бібліотеками мережі. Хоча такі дані останнім часом готують й інші установи.

Актуальність цього аналізу полягає не тільки у виявленні практичного втілення науково-

дослідної роботи бібліотеки, а й у доведенні важливості ознайомлення книгозбірень мережі освітянських бібліотек МОН України, НАПН України, вчених-педагогів із станом реферування означених статей та динамікою друку рефератів у УРЖ «Джерело», у активізації формування галузевої реферативної інформації на загальнодержавному рівні через інтеграцію та налагодження кооперативної взаємодії і координації робіт з освітянськими бібліотеками України.

Питання формування, наповнення загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова» та її паперового варіанта УРЖ «Джерело» постійно порушуються в публікаціях вітчизняних вчених. Так, С. В. Добровська, С. Е. Кириленко, І. В. Балагура розкривають принципи та динаміку формування реферативної БД «Україніка наукова», аналізують ефективність застосування реферативних ресурсів у наукових дослідженнях, висвітлюють принципи та технологію представлення інформації в реферативній БД «Україніка наукова», описують технологію створення реферативної БД та УРЖ «Джерело». На прикладі дослідження надходження наукових джерел із інформаційних технологій вони визначають тенденції розвитку тематики «Інформаційні технології» в реферативній БД «Україніка наукова». Дослідники аналізують критерії оцінювання реферативних ресурсів, надають рекомендації з удосконалення реферативної бази даних «Україніка наукова» та реферативного журналу «Джерело» [1; 6; 7; 10].

Н. Я. Зайченко у своїх публікаціях розкриває сучасний стан бібліометричних і наукометричних досліджень в Україні за матеріалами загальнодер-

жавної реферативної БД «Україніка наукова» за 1999–2013 рр., а відповідно й УРЖ «Джерело», що видається на її основі, наголошує на важливості активізації в Україні таких досліджень [8; 9].

У дослідженнях І. Й. Коваленко висвітлюється досвід створення реферативної продукції у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в умовах модернізації освіти, розкривається участь бібліотеки у проєкті НБУВ зі створення загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова» та її паперового варіанта УРЖ «Джерело», а також галузевої реферативної БД на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, перспективи кооперативної співпраці з освітянськими бібліотеками [12]. У 2014 р. науковими співробітниками ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського Т. Ф. Букшиною, О. В. Годз, Н. М. Кропачевою уперше здійснено аналіз потоку наукових публікацій з питань національної освіти різних рівнів, відображених у загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова» за 1998–2012 роки з використанням бібліометричного методу [3; 4; 13]. У публікаціях визначено тенденції розвитку дошкільної, початкової та середньої освіти і виховання у вказаній базі даних, наголошено на важливості відображення в ній результатів наукових досліджень психолого-педагогічної тематики.

Значний інтерес у контексті нашого дослідження становлять матеріали міжнародної наукової конференції «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору», яка проходила 21–23 жовтня 2014 р. у НБУВ. У першу чергу, тут варто виокремити доповідь Н. О. Гриценко «Наукові публікації з педагогічних та психологічних наук у загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова», в якій показана динаміка зростання кількості публікацій з галузей «Народна освіта», «Педагогічні науки», «Професійна і спеціальна освіта», «Психологія» (книги, автореферати дисертацій, статті) в БД «Україніка наукова» за 2003–2012 рр. [5]. Автор наголошує, що основним видом документів, який забезпечує кількісну динаміку прореферованих наукових публікацій, є статті з періодичних та продовжуваних видань. Таке зростання реферативної інформації означеної тематики дослідниця пов'язує з активною участю з 2007 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у формуванні БД «Україніка наукова». Завдяки такій співпраці розділ «Культура. Наука. Освіта» перетворився на потужний галузевий (освітянський) сегмент БД «Україніка наукова» і посідає нині третє місце се-

ред галузевого розподілу всіх прореферованих видань і публікацій у БД.

На жаль, дослідження динаміки опублікування реферативної інформації з питань педагогіки, психології, освіти в УРЖ «Джерело», а отже і в БД «Україніка наукова», з окреслених назв періодичних і продовжуваних видань у запропонованому нами аспекті не проводилося, а тому є актуальним та потребує узагальнення його результатів.

Мета статті – висвітлення результатів моніторингу стану опублікування рефератів на наукові статті з питань педагогіки, психології й освіти в чотирьох серіях УРЖ «Джерело» за 2012–2013 рр. (на основі періодичних і продовжуваних видань) та динаміки їх друку за 2007–2013 рр.

Аналіз даних реферативного відображення статей з періодичних та продовжуваних видань з питань педагогіки, психології, освіти в чотирьох серіях УРЖ «Джерело» за 2012–2013 рр., підготовлених ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського самостійно та в кооперації з освітянськими бібліотеками мережі, виявив, що всього за 2013 р. було опубліковано рефератів на 2197 статей з 23 видань. Це на 77 статей більше і на 2 назви видань менше, ніж у 2012 р. (2012 р. – 2120 статей з 25 назв видань). Встановлено, що у 2013 р. УРЖ «Джерело» надрукував реферати на статті з наукових видань, складених освітянськими бібліотеками 9 навчальних закладів і установ¹, що на 4 організації більше,

¹ Дрогобицький ДПУ ім. І. Франка («Молодь і ринок»), Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України («Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи». Збірник наукових праць), Криворізький державний педагогічний університет («Педагогіка вищої та середньої школи. Збірник наукових праць»), Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди («Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного інституту ім. Г. С. Сковороди». Збірник наукових праць), Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини («Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини»; «Історико-педагогічний альманах»), Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України (Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України «Проблеми загальної та педагогічної психології»), Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка («Проблеми дидактики історії. Збірник наукових праць»), Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка («Наукові записки Тернопільського педагогічного університету. Серія: Педагогіка).

ніж у 2012 р. (2012 рік – 5 закладів освіти²), які було надіслано для редагування до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і подальшого передавання у НБУВ для формування загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова» та її паперового варіанта УРЖ «Джерело».

Іншими закладами і установами за 2013 р. до чотирьох серій УРЖ «Джерело» було подано рефератів на 941 статтю з 7 назв періодичних і продовжуваних видань³. Це на 241 прореферовану статтю більше, ніж у 2012 р. (2012 р. – рефератів на 710 статей з 7 назв видань⁴).

Отже, всього в чотирьох серіях УРЖ «Джерело» за 2013 р. опубліковано українською мовою реферати з названої тематики на 3138 статей з 30 назв періодичних і продовжуваних видань, що на 308

² Дрогобицький ДПУ ім. І. Франка («Молодь і ринок»), Рівненський державний гуманітарний університет («Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти». Збірник наукових праць), Криворізький педагогічний університет («Педагогіка вищої та середньої школи». Збірник наукових праць), Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди (Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. Серія «Педагогіка і психологія»), Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка (Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка «Корекційна педагогіка і психологія»).

³ Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка (4 назви: «Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Збірник наукових праць. Серія: «Педагогічні науки», «Освіта Донбасу», «Соціальна педагогіка: теорія та практика», «Освіта та педагогічна наука»), Луганський ІППО («Освіта на Луганщині»), Кримський гуманітарний університет: Республіканський ВНЗ («Гуманітарні науки»), Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова («Вісник Одеського національного університету. Збірник наукових праць. Серія: «Психологія»).

⁴ Житомирський державний університет ім. Івана Франка («Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка»), Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького («Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»), Донецький національний технічний університет («Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія «Педагогіка, психологія і соціологія»), Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова («Соціальна психологія»), Луганський ІППО («Освіта на Луганщині»), Волинський національний університет ім. Лесі Українки («Психологічні перспективи. Збірник наукових праць»), Кримський гуманітарний університет: Республіканський ВНЗ («Гуманітарні науки»).

статей більше і 2 назви видань менше, ніж у 2012 р. (2012 р. – рефератів на 2830 статей з 32 назв видань).

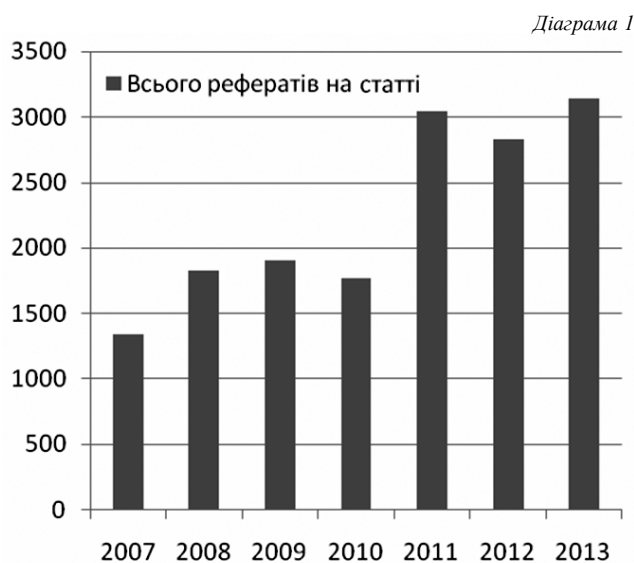
Реферати на статті з періодичних й продовжуваних видань в УРЖ «Джерело» за 2013 р. відображено за 2010–2012 рр. Говорячи про оприлюднення рефератів на статті з періодичних видань, які безпосередньо готує ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, слід зазначити, що у 2013 р. відображено реферативну інформацію в основному за 2011 р. За 2012 р. відображено перші номери 4 журналів: «Директор школи, ліцею, гімназії», «Наша школа», «Нова педагогічна думка», «Наука і освіта». Реферативну інформацію на статті з наукових видань, що реферують освітянські бібліотеки, учасниці кооперативного проекту, відображено в основному за 2010 р., а за 2011-й – тільки два видання з дев'яти – «Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи», «Проблеми загальної та педагогічної психології». Виявлено, що реферати на статті з періодичних та продовжуваних видань, складених іншими установами, в УРЖ «Джерело» відображено за 2012 р. з усіх семи назв видань.

В УРЖ «Джерело» за 2012 р. відображено реферати на статті з 24 назв періодичних та продовжуваних видань за 2010 р. (перше півріччя) та 13 назв за 2011-й (перший квартал). З журналу «Філософія освіти» та збірника наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету «Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти», які надходять до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з запізненням, реферати на статті в УРЖ «Джерело» розміщено, відповідно, за 2007–2008 рр. та 2009 р.

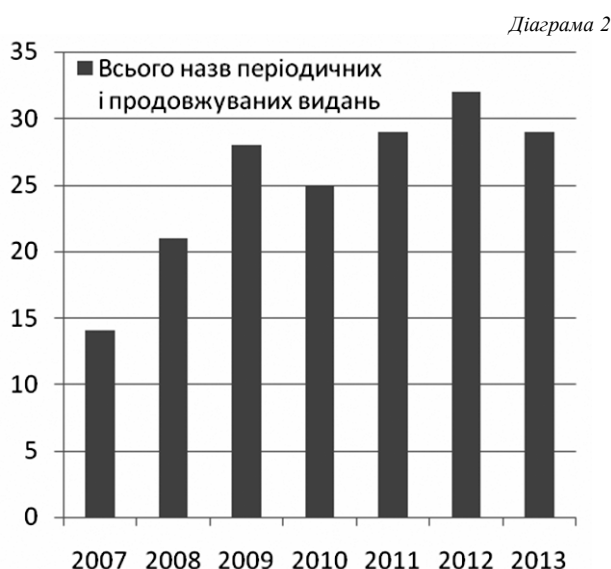
Аналізувалося нами також оприлюднення реферативної інформації в УРЖ «Джерело» з часу участі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у проєкті НБУВ. Так, якщо у 2007 р. було опубліковано всього рефератів на 1345 статей, то у 2013-му – на 3138 статей. Кількість опублікованих рефератів на наукові статті зростає, хоча у 2010-му і 2012 р. мало місце незначне зменшення. Зокрема, у 2010 р. їх було менше на 141 реферат, порівняно з 2009 р., а у 2012-му менше на 212 рефератів, порівняно з 2011 р. (див. діаграму 1).

Отже, статистичні дані за 2007–2013 рр. засвідчують в основному зростання відображення реферативної інформації з періодичних і продовжуваних видань з питань педагогіки, психології й освіти в чотирьох серіях УРЖ «Джерело».

За цей період, крім 2013 р., в УРЖ «Джерело» спостерігалось зростання і кількості назв наукових видань, що реферуються (див. діаграму 2).

Динаміка опублікування рефератів на наукові статті з питань педагогіки, психології й освіти в чотирьох серіях УРЖ «Джерело» (на основі періодичних і продовжуваних видань) за 2007–2013 рр.

Динаміка відображення назв періодичних і продовжуваних видань з питань педагогіки, психології й освіти в чотирьох серіях УРЖ «Джерело» за 2007–2013 рр.

Якщо у 2007 р. реферувалося 14 назв періодичних і продовжуваних видань, то у 2012-му їх уже налічувалося 32. У 2013 р. в чотирьох серіях УРЖ «Джерело» було розміщено реферати на статті 14 назв з 20 назв видань (у 2012 р. – 20 назв із 20 назв видань), що реферуються ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, та 9 назв з 22 назв видань (у 2012 р. 5 назв із 17 назв видань), що реферуються в рамках кооперативного проекту освітянськими бібліотеками. За рахунок зменшення назв періодичних видань, статті з яких реферує ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, у 2013 р. за-

гальна кількість назв періодичних і продовжуваних видань, що реферувалися, зменшилася до 29 назв (як і у 2011 р.). Слід відзначити, що серед них є такі, реферативна інформація з яких опублікована вперше. Якщо у 2012 р. порівняно з 2011-м з'явилися 3 нові назви видань⁵, то у 2013 р. в УРЖ «Джерело» опубліковано вперше реферати на статті з 9 нових назв періодичних і продовжуваних видань⁶.

Розширення спектру назв періодичних і продовжуваних видань психолого-педагогічної тематики, відображених в УРЖ «Джерело» за останні роки, свідчить про зростання інтересу освітніх закладів і наукових установ України до реферування своїх наукових видань та відображення їх у реферативних ресурсах НБУВ.

Висновки

Аналіз стану опублікування рефератів на наукові статті з питань педагогіки, психології й освіти з періодичних та продовжуваних видань України в чотирьох серіях УРЖ «Джерело» засвідчує стабільне нарощування обсягу галузевого реферативного сегмента означеної тематики, що ще раз підтверджує результати попередніх досліджень.

Слід також відзначити появу рефератів на статті з нових наукових видань в УРЖ «Джерело» як за 2012-й, так і за 2013 р., серед яких є такі, що реферуються бібліотеками закладів освіти, які беруть участь у кооперативному проекті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Це доводить, що дедалі

⁵ «Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. Серія «Педагогіка і психологія», «Педагогіка вищої та середньої школи: збірник наукових праць Криворізького педагогічного університету», «Психологічні перспективи: збірник наукових праць Волинського національного університету ім. Лесі Українки».

⁶ «Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць» Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, «Історико-педагогічний альманах» та «Збірник наукових праць» Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини, збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України «Проблеми загальної та педагогічної психології», «Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова», 4 видання Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка: «Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Збірник наукових праць. Серія: «Педагогічні науки»; «Освіта Донбасу»; «Соціальна педагогіка: теорія та практика»; «Освіта та педагогічна наука».

більше навчальних закладів України розуміють важливість реферативної інформації для розвитку педагогічної науки й освіти, та вказує на позитивні наслідки відповідної координаційної роботи головної книгозбірні галузі, зокрема відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти.

З огляду на те, що завершилася перша стадія (розпочата у 2014 р.) розроблення програмно-апаратного комплексу для забезпечення наукометричного моніторингу суб'єктів наукової діяльності України, баз даних «Українського індексу наукового цитування»⁷, набуває нового значення формування національного реферативного ресурсу [14]. Тому можна констатувати, що завдяки науковому проекту НБУВ та ППРІ НАН України щодо формування загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова» та її паперового варіанта УРЖ «Джерело» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і провідні освітянські бібліотеки шляхом реферування наукових видань галузевого спрямування долучають як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників до новітніх наукових досягнень у галузі педагогіки, психології й освіти.

Список використаних джерел

1. Балагура І. В. Перспективи розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова» та реферативного журналу «Джерело» / І. В. Балагура // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського. Вип. 3. Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України: стан та перспективи / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського; [редкол.: Л. А. Дубровіна, В. А. Вергунов, Т. І. Ківшар (голова), Л. Г. Петрова, Г. П. Пустовіт, П. І. Рогова (заст. голови), Т. В. Добко, О. З. Клименко, Я. Є. Сошинська, О. М. Яценко]. – К.: Ніланд-ЛТДБ, 2012. – С. 115–125.

2. Букшина Т. Ф. Відображення галузевої науково-реферативної інформації в УРЖ «Джерело» – важливий аспект кооперативної взаємодії освітянських бібліотек / Т. Ф. Букшина // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 12. – С. 12–14.

3. Букшина Т. Ф. Бібліометричний аналіз наукових публікацій з питань дошкільної освіти і виховання в загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова» (1998–2012 рр.) [Електронний ресурс] / Т. Ф. Букшина

// Інформаційні технології і засоби навчання: електронне фахове видання. – 2014. – Т. 40, № 2. – С. 135–150. – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/967#.U3CqI1fh3m4>. – Назва з екрана.

4. Годз О. В. Аналіз відображення наукових досліджень з проблем освіти і виховання в початковій школі в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» [Електронний ресурс] / О. В. Годз // Інформаційні технології і засоби навчання: електронне фахове видання. – 2014. – Том 41, № 3. – С. 248–255. – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1020#.VRuwc-HzTm4>. – Назва з екрана.

5. Гриценко Н. О. Наукові публікації з педагогічних та психологічних наук у загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» / Н. О. Гриценко // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного ресурсу: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – К., 2014. – С. 418–420.

6. Добровська С. «Інформаційні технології» у реферативній базі даних «Україніка наукова» / С. Добровська, С. Кириленко, І. Балагура // Бібліотечний вісник. – 2012. – № 4. – С. 12–17.

7. Добровська С. В. Напрями використання інтегрованої реферативної бази даних «Україніка наукова» / С. В. Добровська // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського. Вип. 3. Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України: стан та перспективи / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – С. 108–115.

8. Зайченко Н. Я. Бібліометрика у реферативній базі даних «Україніка наукова» / Н. Я. Зайченко // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів-членів МААН. – К., 2013. – С. 338–340.

9. Зайченко Н. Я. Періодичні та продовжувані видання у реферативних ресурсах НБУВ / Н. Я. Зайченко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 16–18 травня 2006 р. / редкол.: Г. В. Боряк, Г. В. Власова, Л. А. Дубровіна, М. С. Слободяник та ін. – К., 2006. – С. 113–114.

10. Кириленко С. Е. Архітектура та технологія наповнення реферативної бази даних «Україніка наукова» / С. Е. Кириленко // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського. Вип. 3. Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України: стан та перспективи / НАПН України,

⁷ Розробник – Асоціація користувачів Української науково-освітньої телекомунікаційної мережі «УРАН» на замовлення та за фінансової підтримки Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України.

Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – С. 99–108.

11. Коваленко І. Й. Реферативне забезпечення педагогічної науки в Україні / І. Й. Коваленко, Т. О. Судіна // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20–22 травня 2008 р. / редкол. : В. А. Бітаєв, Г. В. Власова, Л. А. Дубровіна, М. С. Слободяник та ін. – К. : ДАКККіМ, 2008. – С. 57–59.

12. Коваленко І. Й. Реферативна інформація з питань педагогіки і психології у задоволенні інформаційних потреб освітян / І. Й. Коваленко // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського. Вип. 3. Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України: стан та перспективи / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – С. 125–133.

13. Крощева Н. М. Відображення публікацій з питань загальної середньої освіти в реферативній БД «Україніка наукова» [Електронний ресурс] / Н. М. Крощева // Інформаційні технології і засоби навчання : електронне фахове видання. – 2014. – Т. 44, № 6. – С. 157–170. – Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1144#.VRuvVOHzTm4>. – Назва з екрана.

14. Соловяненко Д. В. Український індекс наукового цитування: стан та перспективи розвитку / Д. В. Соловяненко, А. В. Кузнецов // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного ресурсу : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів-членів МААН. – К., 2014. – С. 389–393.

15. Судіна Т. О. Стан відображення періодичних видань України з питань педагогіки, психології та освіти в УРЖ «Джерело» (1999–2009) / Т. О. Судіна, Т. Ф. Букшина // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 4. – С. 21–25.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2015.

UDC 002.1-028.14:37

Tamara Bukshyna,

researcher, department academic reference and analysis of information on education, V. Sukhomlynsky State Scientific Pedagogical Library of Ukraine

REFERENCE INFORMATION ON PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND EDUCATION UKRAINIAN REFEREED JOURNAL «DZHERELO» (BASED ON REGULAR AND PROLONGED PUBLICATIONS)

Describe the level of disclosure carried V. Sukhomlynsky State Scientific Pedagogical Library of Ukraine research work by abstracting scientific periodicals and serials Ukraine psychological and pedagogical subjects. The results of the monitoring display an array of abstract information on pedagogy, psychology, and education of the publications in the four series URZH «Dzherelo» for 2012–2013 years and the dynamics of its printing for the years 2007–2013. Stress the importance of libraries network of educational libraries MES and NAPS Ukraine and scientists and educators with the findings, as well as foster the emergence of abstract information industry at the national level through the integration and establishment of cooperative interaction and coordination with educational libraries of Ukraine.

К е у в о р д с: abstract information, recurrent and prolonged edition, psychology, pedagogy, education, V. Sukhomlynsky State Scientific Pedagogical Library of Ukraine, Ukrainian reference journal «Dzherelo».

УДК 002.1-028.14:37

Тамара Букшина,

науч. сотрудник Государственной научно-педагогической библиотеки Украины им. В. А. Сухомлинского

РЕФЕРАТИВНАЯ ИНФОРМАЦИЯ ПО ВОПРОСАМ ПЕДАГОГИКИ, ПСИХОЛОГИИ И ОБРАЗОВАНИЯ В УРЖ «ДЖЕРЕЛО» (НА ОСНОВЕ ПЕРИОДИЧЕСКИХ И ПРОДОЛЖАЮЩИХСЯ ИЗДАНИЙ)

Представлены результаты мониторинга отображения массива реферативной информации по вопросам педагогики, психологии и образования из научных периодических и продолжающихся изданий Украины психолого-педагогической тематики в четырех сериях УРЖ «Джерело» за 2012–2013 гг. и динамики ее печати за 2007–2013 гг. Подчеркнута важность ознакомления библиотек сети образовательных библиотек МОН Украины и НАПН Украины, ученых-педагогов с данными исследования, а также активизации формирования отраслевой реферативной информации на общегосударственном уровне через интеграцию и налаживание кооперативного взаимодействия и координации работы с образовательными библиотеками Украины.

К л ю ч е в ы е с л о в а: реферативная информация, периодические и продолжающиеся издания, ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, Украинский реферативный журнал «Джерело».

УДК 027.7(470+571):316.3

Тетяна Гранчак,

д-р наук із соціальних комунікацій, зав. відділу НБУВ

Соціокультурний дискурс російських національних бібліотек як джерело визначення пріоритетних маркерів національної пам'яті

Стаття присвячена обґрунтуванню соціокультурного дискурсу російських національних бібліотек як джерела визначення пріоритетних для сучасної Росії маркерів національної пам'яті, аналізу змістовного наповнення бібліотечної діяльності, продуктованих і поширюваних бібліотеками смислів як інструмента визначення вузлових акцентів концепту національної пам'яті, які створюватимуть у подальшому інформаційну основу національної свідомості.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотечно-інформаційна продукція, соціокультурний дискурс, національна пам'ять, національна самосвідомість, ідентичність, національні бібліотеки Росії.

Бібліотечна діяльність традиційно орієнтована на суспільні потреби, маркером яких є запити користувачів та державне замовлення, яке, з огляду на його впливовість, варто виокремити серед інших користувацьких запитів.

Відповідно, бібліотечна діяльність (зокрема, систематизація фондів, організація нових колекцій, комплектування новими документами тощо), як і бібліотечно-інформаційна продукція (створювані бібліотекою інформаційні продукти – бібліографічні покажчики, монографічні видання, віртуальні й традиційні виставки, бібліотечні заходи тощо), більшою або меншою мірою несуть на собі відбиток того концепту національної свідомості, який домінує у суспільстві, та/або визначений пріоритетним на урядовому рівні, що проявляється у певному соціокультурному дискурсі бібліотеки. Цей дискурс у підсумку визначає ті смисли, які «запам'ятовуватиме» користувач, і ті, що приречені на забуття і «стиратимуться» з національної пам'яті, трансформуючи відповідним чином національну свідомість. У подальшому, в процесі реалізації меморіальної функції, бібліотека має дедалі активніше опікуватися збереженням створених бібліотечно-інформаційних продуктів, а отже, і сформованого навколо них дискурсу та їх трансляцією від покоління до покоління, впливаючи таким чином на відтворення специфічного концепту національної свідомості.

У випадку продуктивного підходу до управління інформаційно-комунікаційними процесами суспільні очікування визначають державне замовлення й інформаційну політику бібліотеки, у випадку

маніпулятивного – навпаки, державне замовлення визначатиме політику бібліотеки і впливатиме, у т. ч. й через бібліотеку, на формування суспільних потреб і очікувань.

Отже, аналіз змістовного наповнення бібліотечної діяльності, продуктованих і поширюваних бібліотекою смислів дасть змогу визначити ті вузлові акценти концепту національної пам'яті, які створюватимуть у подальшому інформаційний каркас, матрицю національної свідомості. Йдеться про те, яку пам'ять зберігатимуть і формуватимуть бібліотеки.

Різним аспектам функціонування інститутів-репрезентантів політики пам'яті – музеїв, архівів, бібліотек присвячені праці І. Матяш, Л. Левченко, Л. Чупрія, О. Салати, Н. Орлової, І. Дерев'яного, І. Ціборовської-Римарович, О. Вербіцької [20]. Утім, у цьому контексті малодослідженою залишається діяльність національних бібліотек, які є не лише осередком збереження зафіксованих у документованому вигляді ідейно-ціннісних орієнтирів національної спільноти, а й інституціями здійснення державної політики пам'яті.

Серед проблем, які потребують додаткової наукової уваги – питання соціокультурного дискурсу національних бібліотек. На сьогодні серед робіт у цій царині варто відзначити навчально-методичний посібник С. Бородіної і Т. Ключенко «Професійна культура бібліотекарів: бібліотечний дискурс. Теорія і практика реалізації» [2], в якому розглядаються проблеми методології дискурсу та можливості його застосування в бібліотекознавчих дослідженнях, поле соціокультурного дискурсу професійної культури бібліотекарів. Утім, автори

посібника зосередилися на проблемі застосування дискурсивного підходу до вивчення професійної культури бібліотекарів, тобто швидше на внутрішньо-бібліотечних аспектах, а не на особливостях взаємодії бібліотеки з іншими суб'єктами суспільного розвитку, такими як держава, громадськість, інші інформаційні інституції, окремі громадяни. Серед іншого це стосується і питань використання дискурсивного підходу до висвітлення особливостей участі бібліотек у процесі формування національної пам'яті та вироблення інформаційного підґрунтя для конструювання концептів національної свідомості.

У плані розкриття інтегрованості бібліотеки в різні дискурсивні поля привертають увагу праці Гері і Марі Редфорд (P. Gary and Marie L. Radford) [33], Пола Джегера (Paul T. Jaeger), Урсули Горхем (Ursula Gorham), Джона К. Бертога (John Carlo Bertot) і Ліндсі Сарін (Lindsay C. Sarin) [32], Коліна Елстеда (Colleen Alstad) і Ен Карі (Ann Curry) [31], в яких, однак, увага приділяється лише публічним бібліотекам.

Беручи до уваги стан наукової розробки питання, метою розпочатого дослідження, першу частину якого представлено у пропонованій статті, визначено обґрунтування соціокультурного дискурсу національних бібліотек як джерела визначення пріоритетних маркерів національної пам'яті, аналіз та висвітлення специфіки соціокультурного дискурсу різних національних бібліотек.

Враховуючи специфіку функціонування сучасного вітчизняного інформаційного простору, інтенсивні інформаційні впливи на нього з боку інфосередовища Російської Федерації, загострення відносин між Україною і Росією та реакцію російського суспільства на ці процеси, яка виявляється у підтримці більшістю росіян обраного Кремлем політичного курсу, пріоритетним, з точки зору очікувань і прогнозування, є, в першу чергу, аналіз соціокультурного дискурсу національних бібліотек Росії – Російської національної бібліотеки (далі – РНБ), Президентської бібліотеки ім. Б. М. Єльцина та Російської державної бібліотеки (далі – РДБ), які є найавторитетнішими бібліотечними інституціями РФ. Саме вони визначають та окреслюють основні інформаційні тренди.

Джерелами для дослідження стали сайти вказаних бібліотек. Його методологічною основою було обрано дискурсивний аналіз – як базовий, – соціально-комунікаційний, діалектичний, системний, функціональний, описовий та статистичний методи.

Основне завдання, яке вирішувалось у процесі дискурсивного аналізу, – визначення смислового навантаження, комплексу ідей і уявлень, за допомогою якого бібліотека як актор соціокомунікативного процесу бере участь у поясненні та конструюванні інформаційної реальності. При цьому в дискурс, який підлягав аналізу, ми включили не тільки ті ідеї, які були представлені відкрито, але й ті, котрі користувач міг отримати в результаті власної інтерпретації представленого контексту, а також інтенції, притаманні представленим текстам, орієнтовані на реалізацію певного результату (наприклад, легітимацію певної соціальної проблеми), що містять приховані (латентні) значення, контекст їх творення.

Дискурс – єдність двох сутностей: комунікації (динамічного процесу вербальної взаємодії між людьми) і тексту (тобто продукту та інструмента комунікації). За В. І. Карасиком, дискурс – «текст, занурений в ситуацію спілкування» [16, с. 5–6]. З одного боку, вся обробка дискурсивної інформації відбувається індивідуально і ґрунтується на таких загальних когнітивних процесах, як пам'ять, увага, свідомість, категоризація та ін. З іншого, дискурс – це соціальний феномен, «специфічна для конкретної культури й соціуму мовна реалізація, яка конструює певний “соціальний порядок”» [1]. При цьому важливим чинником, способом і рівнем соціального конструювання реальності є легітимізація смислів, соціальних інститутів та інших – їх розуміння, підтримка і сприйняття індивідами.

Бібліотеці як соціальному інституту властивий свій інституціональний тип дискурсу. Водночас у процесі здійснення своїх соціальних функцій (інформаційної, культурно-освітньої, ідейно-виховної та ін.) бібліотека бере участь і в таких дискурсах, як науковий, діловий, масово-інформаційний, політичний, соціокультурний, юридичний, рекламний та інші, виступаючи в ролі лідера-інтерпретатора, впливового актора, або, принаймні, попутника певного дискурсивного поля.

Здійснений аналіз соціокультурного дискурсу бібліотечних заходів та інформаційних продуктів (конференцій, презентацій, круглих столів, виставок, колекцій) національних бібліотек Росії дав підстави для висновку стосовно просування і підтримки ними ідеї «великої Росії», змістовне наповнення якої кумулюється з таких смислів, як давні історичні корені (ідея тотожності Русі й Росії), освітування й шанування імперських традицій (розширення кордонів держави, розквіт культури за

часів імперії, вшанування Романових та окремих державних, культурних діячів часів їхнього правління, «радянськість» у контексті переваг імперкості), великі перемоги (у Вітчизняній війні 1812 р., Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.), завоювання і «повернення» Криму як вияв повернення колишньої могутності (КримНаш), позиціонування Росії як колиски «русского мира», який стоїть на захисті православ'я і є оплотом слов'янської єдності.

Найбільш концентровано такий підхід проявляється в соціокультурному дискурсі Президентської бібліотеки імені Б. М. Єльцина, що природно, з огляду на те, що метою її діяльності визначено виховання громадян у дусі поваги до ідей державності, громадянськості та патріотизму як основи національної самоідентифікації росіян [11, с. 349]. Зокрема, підрозділ «Події» розділу «Колекції» Президентської бібліотеки містить 10 колекцій, серед яких «У истоков российской государственности», «Династия Романовых. 400-летие Земского Собора 1613 года», «Отечественная война 1812 года», «Экспедиция русского флота к берегам Северной Америки (1863–1864)», «Память о Великой Победе», присвячені висвітленню російської історії в руслі офіційного підходу до питань походження Російської держави, піднесення її могутності в період правління династії Романових, героїчних перемог російського народу, розширення меж освоєних росіянами територій та їхнього впливу, таким чином, на інші народи [28].

Характерним є також наповнення підрозділу «Персоналії» в колекціях бібліотеки. Розділ містить 9 колекцій, з яких половина стосується державних діячів, пов'язаних саме з розквітом Російської імперії: імператриці Єлизавети Петрівни, М. М. Сперанського, П. А. Столипіна, а також загалом династії Романових [23].

Активно підтримуючи і просуваючи дискурс «великої Росії», бібліотека справляє вплив на формування в національній пам'яті маркерів російської величчя, оминаючи – «стираючи» – дискусійні, або й відверто непривабливі епізоди. В такий підхід вписується тлумачення Шевченка як «вихованця Росії», який у Росії «розкрив талант» і «здобув свободу» [29]; уславлення Лермонтова, яке стоїть в одному ряду із Сперанським, Столипіним, імператрицею Єлизаветою Петрівною і легко може інтерпретуватися саме в контексті розквіту Російської імперії, незважаючи на критику поетом царських порядків і те, що його перебу-

вання на Кавказі, де він загинув, було зумовлене саме агресивною імперською політикою; вшанування Ломоносова як символу піднесення російської наукової думки без врахування специфіки здобуття освіти і здійснення наукової діяльності для тогочасної Росії.

Показовим у цьому контексті є також підхід Президентської бібліотеки імені Б. М. Єльцина до формування колекції «Територія Росії», більшість документів якої відображає територію Росії часів імперії – найбільшу за площею (детальніше див. [12, с. 30–31]). Серед зібраних у колекції документів показовою є назва представленого циклу науково-популярних фільмів режисера І. Сидельникова «Русская карта» (СПб, 2001–2003, 2005 рр.), яка вже сама по собі «розмиває» сприйняття користувачем сучасних кордонів Росії, просуваючи ідею «русского мира» й на території держав, де є російські діаспори. У самому фільмі події, пов'язані із становленням сучасної Росії (власне, розпадом СРСР) в її нинішніх кордонах, інтерпретуються як катастрофа, подібна до природної, але з більш трагічними наслідками. Характерною, з позицій оцінки сучасних реалій, є й теза авторів фільму, що кордони Росії після розпаду СРСР «відсунулися» на схід і північ [26], яку можна вважати справедливою лише за умови ототожнення Росії з СРСР.

У цьому ж ключі варто розглядати організацію іншою національною бібліотекою Росії – РДБ – виставки із промовистою назвою: «Русская Америка: история освоения на русских картах» (19.11.2012–17.01.2013). Її автори так само надали перевагу означенню «руська», а не «російська», незважаючи на те, що представлені на виставці майже 50 карт і атласів висвітлювали історію освоєння північно-американських берегів саме російськими, а не руськими мореплавцями, вченими, купцями і промисловцями [9]. Що характерно, виставка була приурочена 200-річчю Форту Росс – російського поселення в штаті Каліфорнія, стосовно якого вже наступного року депутат Держдуми від фракції ЛДПР М. Дегтярьов направив запит до російського МЗС з проханням роз'яснити статус земель цього колишнього російського поселення, адже, на його думку, під час продажу ділянки у XIX ст. покупець не виконав умов договору, тому подальші угоди з перепродажу, розділу ділянки були неправомірні, і Росія досі має підстави вважати ці території своїми.

Примітно, що у повідомленні РДБ про виставку

зазначалось: «У 1841 році Форт Росс був проданий великому мексиканському землевласнику Джону Саттеру за 43 тисячі рублів сріблом, з яких він, до речі, недоплатив близько 37 тисяч. У 1850 році Форт Росс, разом з усією Каліфорнією, був приєднаний до США. А потім, у 1867 році, в період правління Олександра II, був підписаний договір про продаж Російською Імперією своїх американських територій США за 7,2 млн доларів. Про причини відмови від такого, здавалося б, дуже важливого проекту потрібно говорити окремо» [9].

Показово, що саме таким чином коментував президент Росії В. Путін територіальні питання й стосовно України: «Нагадаю, користуючись термінологією царських часів – це Новоросія, і цей Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса не входили до складу України за царських часів. Це все території, які були передані Україні в 20-ті роки радянським урядом. Навіщо вони це зробили, Бог їх знає» [25].

Обґрунтуванню величчя Російської держави слугує також ідея її походження з Київської Русі, просуванню якої сприяє виставка РДБ, присвячена «1150-річчю виникнення російської державності, «Да ведают потомки православных земли родной минувшую судьбу...» (23.10.–16.11.2012) [5]. Запропонована бібліотекою назва заходу всіляко інтегрується в «православний» дискурс сучасної Росії.

Експоновані документи представляють перших київських князів – Кия, Щека, Хорива, Олега, Ольгу, Володимира, Ярослава Мудрого як таких, що заклали основи російської державності. Саме в цьому контексті пропонується розглядати і Хрещення Русі, зведення таких видатних пам'яток давньоруської архітектури, як Софійський собор і Десятинна церква, заснування Києво-Печерської лаври тощо.

Президентська бібліотека Єльцина, зі свого боку, долучилася до відзначення 1150-річчя російської державності, організувавши у 2012 р. колекцію «У истоков российской государственности» [30]. До неї включено матеріали як з питань утворення та розвитку Давньоруської держави, так і історії самого свята. Показово, що святкування відбувається відповідно до указу від 21 серпня (2 вересня) 1852 р., підписаного імператором Миколою I, згідно з яким 862 рік отримав офіційний статус «вихідної події російської державності». Найвищий акт вказував «дотримуватися суворо літочислення преподобного Нестора і керуватися ним неухиль-

но в усіх навчальних закладах Міністерства народної освіти» [22]. Таким чином, фактично, сучасна Росія легітимізує законодавчу традицію імперських часів.

Колекція складається із «Загального розділу», який містить роботи загального характеру, що охоплюють історію Східної Європи від розселення слов'янських племен до перших століть існування Давньоруської держави; розділу «Джерела з історії Давньої Русі», де представлені як тексти джерел (насамперед різні списки і редакції Літопису Нестора), так і присвячені їм окремі дослідження і коментарі, матеріали, які містять відомості про слов'ян, аналіз давньоруської історії; розділу «Слов'яни та їх сусіди напередодні і в період утворення Давньоруської держави», де зібрано роботи, в яких розглядається етномовна спільність слов'ян загалом, їх етногенез, стосунки з іншими етнічними групами, ступінь взаємного впливу, різні точки зору стосовно виникнення державності у древніх слов'ян; розділу «Варязьке питання», де сконцентровано матеріали, в яких розглядається проблематика, пов'язана з походженням перших руських князів – варягів. При цьому виокремлюються роботи прихильників і критиків норманської теорії; розділу «Ювілеї святкування зародження російської державності», що містить дослідження, присвячені святкуванню в Російській імперії в XIX ст. 1000-річного ювілею зародження російської державності, офіційні документи, пов'язані зі святкуванням 1150-річного ювілею цієї події в Російській Федерації, а також зображення пам'ятної ювілейної монети, випущеної Банком Росії у 2012 р.; розділу «Давньоруська держава», укомплектованого матеріалами стосовно перших століть існування російської держави – з моменту зародження і до періоду міжусобиць [30]. Зміст представлених документів, а також структура самої колекції закладають інформаційне підґрунтя для підтримки в національній пам'яті росіян «давньоруського» маркеру і сучасного вибудовування на його основі концепту політичного міфу про «єдність братських народів», ідеї наступності офіційної історичної традиції та сприйняття центральної влади як основи розвитку спільноти.

Продовженням дискурсу «великої Росії» стала організація у 2013 р. РДБ у рамках відзначення 400-річчя дому Романових цілої низки заходів, присвячених комплексному розкриттю за допомогою бібліотечних фондів життя і діяльності цієї

династії*. Кількість виставкових заходів, які так чи інакше стосувались імператорської династії Романових, опосередковано свідчить про актуалізацію на державному рівні імперського дискурсу.

У цьому ж контексті варто розглядати, організоване 24 квітня 2014 р. Президентською бібліотекою ім. Б. М. Єльцина, представлення матеріалів, присвячених Олександру II – російському імператору, відомому як цар-визволитель, який дав свободу кріпосним селянам, під заголовком «Государь «слышал только один голос правды...» [10], та проведення РНБ 21 квітня 2015 р. творчої зустрічі з авторами книги «Императорская кухня, XIX – начало XX вв. Повседневная жизнь Российской императорского двора» [14].

Кримська проблематика, а саме обґрунтування правомірності «приєднання» Криму до Росії у 2014 р., інтеграція «кримських» смислів у загальноросійський інформаційний простір, також постійно присутні у заходах Президентської бібліотеки ім. Б. М. Єльцина (див. [12, с. 32–33]).

Цю тематику тримає у полі зору Російська національна бібліотека. Публікацію на своєму сайті повнотекстових версій регіональних енциклопедій, які становитимуть основу електронної енциклопедії російських регіонів «Вся Россия», вона розпочала саме з викладення енциклопедичного довідника «Севастополь», повний текст якого наданий для публікації Національним музеєм героїчної оборони і звільнення Севастополя, котрий випустив книгу у 2008 р. [4].

Не залишається осторонь цих питань і Російська державна бібліотека. 1–15 травня 2014 р. тут проходила виставка до 70-річчя звільнення Криму від німецько-фашистських загарбників, яка мала назву «За наш Севастополь, за солнечный Крым!» [6]. Зрозуміло, що займенника «наш» за нинішніх обставин невизнання факту приєднання Криму до

Росії більшістю країн світу могло б і не бути, утім він є. 9 травня – 19 червня 2014 р. тут функціонувала виставка картографічних видань «Крим: сторінки історії», на якій були представлені, як зазначається у повідомленні на сайті бібліотеки, «карти і атласи Криму від XVIII століття до наших днів» [7]. Утім, з опису виставки випливає, що представлені на ній експонати відображають Крим часів завоювання Росією – за часів імператриці Катерини II, а також радянського періоду – до входження півострова до складу України. Український період в історії Криму виставкою не охоплено. У повідомленні підкреслюється: «Крім безлічі старовинних карт і атласів, на виставці широко представлені картографічні видання радянського періоду – адміністративні карти 1920–30-х років, туристські плани і карти, а також сучасні картографічні видання» [7].

Російська пропаганда постійно мусує тезу, що Крим – це «споконвічна російська територія». Однак, до 2014 р. в національних бібліотеках Росії не проводилося жодного заходу, присвяченого цьому регіону. В РДБ перша виставка, присвячена кримській проблематиці, з'являється лише у травні 2014 р. У Президентській бібліотеці ім. Б. М. Єльцина «кримська» тематика стартувала у квітні 2014 р. презентацією на порталі установи альбому фотографій початку XX ст. («Виды Крыма = Vues de Crimée») [13].

Помітне місце у дискурсі «великої Росії» посідає героїзація історії з акцентуванням визначних перемог – перемоги у Вітчизняній війні 1812 р. та, безумовно, перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. (далі – ВВВ), які були актуалізовані відповідно у 2012-му та 2015 р.

РДБ тільки на квітень 2015 р. було заплановано 11 заходів, присвячених ВВВ [24], – більше, ніж за весь час, починаючи з 2008 р. В Російській національній бібліотеці, в розділі новини, повідомлялося про п'ять квітневих заходів з відзначення 70-річчя перемоги у ВВВ – підготовку цифрової колекції «Ленинград в Великой Отечественной войне», презентацію книги «Дети войны. Народная книга памяти», відкриття виставки «Бессмертный подвиг Ленинграда», бібліотніч у РНБ «Военная Весна: К 70-летию Великой победы», тематичні «Бражніковські читання-2015» [21].

Останні були організовані з нагоди 70-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні. Водночас, як ідеться в повідомленні, «на засіданні було виголошено доповіді, присвячені давньоруській гімнографії, що оспівує мужність і відвагу воїнів, що

* Йдеться, зокрема, про наукову конференцію «Династия Романовых в истории государства Российского» (22 березня 2013 р.), виставки «400 лет дома Романовых в российской периодике», «Портреты русских императриц XIX века в изданиях из фонда редких книг РГБ», «Начертания царственной десницы», «К 400-летию избрания Михаила Федоровича Романова на царство», «Книги из библиотек императорского дома Романовых в фондах Российской государственной библиотеки», «Православная Русь. Романовы», «Династия Романовых в почтовой открытке: дар А. А. Мелитоняна», «Романовы в цвете русской лубочной картинки», «Большой бал» в Царицыне, віртуальну виставку книг з палацових бібліотек дому Романових «Ex Libris».

боролися за Руську землю. Частина доповідей симпозіуму була пов'язана зі 1000-річчям кончини рівноапостольного князя Володимира, котрий став засновником російської християнської державності, і 1000-річчям подвигу його синів – святих страстотерпців Бориса і Гліба.

...Цього дня у відділі рукописів Російської національної бібліотеки відкрилися дві виставки, пов'язані з темою симпозіуму. На одній з них «Святые защитники Отечества в древнерусском певческом искусстве» представлені унікальні рукописні пам'ятки XV–XVIII ст., що включають співи на честь давньоруських воїнів, прилучених до лику святих» [3]. Отже, знову спостерігаємо спроби поєднання смислів героїчних перемог, радянського та «руського світу» із християнством у вигляді православ'я. Причому вписування перемоги у ВВВ у контекст «святого захисту» і «страстотерпців» сприяє міфологізації цієї події, з одного боку, і створює підґрунтя для його органічного поєднання з «православним» маркером сучасної російської ідентичності – з іншого.

У такому руслі цілком логічною виглядає тенденція до інтеграції радянського і православного дискурсів національними бібліотеками Росії. Показовим щодо цього стало відкриття 8 квітня 2015 р. у Президентській бібліотеці виставки «Русская Православная Церковь в годы Великой Отечественной войны». У повідомленні про подію зазначалося: «До світлого дня Пасхи, який цього року святкується 12 квітня, Президентська бібліотека підготувала рідкісну добірку наукових досліджень, які розкривають значення і розвиток Руської Православної Церкви під час Великої Вітчизняної війни. Ця тема сьогодні актуальна і в зв'язку з наближенням святкування 70-річчя Великої Перемоги» [27].

При цьому з названого переліку заходів варто виокремити проект зі створення книги «Діти війни. Народна книга пам'яті», оскільки він був спрямований на відтворення подій шляхом актуалізації спогадів їх учасників. У книзі – спогади дітей, які воювали у партизанських загонах, неповнолітніх в'язнів концтаборів, дітей Севастополя і дітей блокадного Ленінграда [15]. Утім, даний проект є, швидше тим винятком, який лише підкреслює правило.

Більш характерним для сучасного соціокультурного дискурсу російських національних бібліотек є інший випадок – інформація на сайті РДБ про виставку «Ни давности, ни забвения. По материалам Нюрнбергского процесса» (24 квітня –

22 червня 2014 р.) у контексті нинішніх подій. У повідомленні виставку охарактеризовано як «вельми актуальну», що обґрунтовується наведеним нижче висловлюванням голови комітету Державної Думи з безпеки та протидії корупції І. Ярової, яка, відкриваючи захід, ув'язала його актуальність з подіями в Україні. Зазначивши, що метою нападу на СРСР було знищення «нашої держави» (тут і далі виділення наше. – Т. Г.), якого не відбулось, оскільки «наш народ» був об'єднаний любов'ю до своєї Вітчизни (тут питання – який саме народ і яку саме державу має на увазі пані Ярова?). Чиновниця підкреслила, що протягом 23 років можна було спостерігати, як у країнах СНД «упроваджувались ідеологія зради своїх батьків і дідів, переписування історії. І сьогодні ми бачимо на прикладі України, що такі дії – це не лише постріл у минуле і глумління над мільйонами загиблих, це розстріл майбутнього. Причому, сьогодні це вже розстріл не віртуальний, а цілком реальний» [8].

Про усвідомлення бібліотекою своєї ролі у формуванні національної пам'яті та світоглядних позицій сучасників за допомогою бібліотечних фондів і участі у відповідному соціокультурному дискурсі свідчить організація і проведення установою 14–15 квітня 2015 р. Міжнародної наукової конференції «Румянцевские чтения-2015. Книга и историческая память (к 70-летию Великой победы)». У повідомленні про подію недвозначно визначається, що «мета «Рум'янецьких читань-2015» у рік 70-річчя перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні: привернути увагу до проблем історичної та соціальної пам'яті, розглянути можливості літератури впливати на формування світоглядної позиції сучасників» [18].

Незважаючи на те, що ідеться про перемогу радянського народу, який, як відомо, не тотожний російському, на обговорення було винесено такі питання: «національна гордість і національна ідентичність у «дзеркалі» російської літератури»; «рік літератури як стимул залучення уваги до духовного спадку Росії»; «історична і соціальна пам'ять як основа збереження національної єдності». Крім того, були проведені круглі столи «Книга, яка перемогла ворога» та «Російська мова на просторі СНД».

У зв'язку з активним використанням російськими національними бібліотеками дискурсивної одиниці «Велика Вітчизняна війна» цілком доречно буде навести коментар Віктора Суворова: «Хто

придумав Велику Вітчизняну? Навіщо її виокремили з Другої світової війни? Придумав це товариш Сталін. А навіщо? А для того, щоб всі злочини початкового періоду Другої світової війни забути. Друга світова війна почалася поділом Польщі в 1939 році, цей поділ був здійснений не в імперській канцелярії, а в Кремлі. Гітлера там не було, там були товариші Молотов, Ріббентроп і Сталін. Вони поділили Польщу, і тим самим, розв'язали війну» [19].

Варто зазначити, що ще 2010 р. використовуваний РДБ дискурс суттєво відрізнявся від нинішнього. Наприклад, в інформаційному повідомленні про Міжнародну наукову конференцію «Победа над фашизмом в 1945 году: ее значение для народов СНГ и мира» від 8.04.2010 р. за авторством К. Шибяєвої термін «Велика Вітчизняна війна» зустрічаємо лише в назві Центрального музею Великої Вітчизняної війни [17]. Доречно процитоване в повідомленні гасло конференції «Ми перемогли разом!» підкреслює спільний характер перемоги над фашизмом і внесок у неї різних народів. А акцентування уваги на таких актуальних темах як: уроки війни і сучасні загрози миру; внесок народів Радянського Союзу у перемогу над фашизмом; пам'ять про війну і об'єктивне відображення її історії; досвід і цінності союзнництва; післявоєнний устрій світу і відданість ідеалам ООН – лише сприяли поширенню смислів необхідності збереження досягнутого після війни устрою світу, налагодженню взаємодії, співробітництва між народами й державами, об'єктивному підходу до відображення історії.

Нині ж, як засвідчує аналіз соціокультурного дискурсу національних бібліотек Росії, їхня інформаційна політика вибудовується відповідно до схваленого російською владою концепту «великої Росії» з такими маркерами національної пам'яті, як «Русь – Росія», «Велика Вітчизняна війна», православ'я, слов'янська єдність і «братерство» з іншими слов'янськими народами, героїчне переможне минуле, кордони в межах «русского мира» з необхідним уточненням «КримНаш».

Отже, беручи участь у реалізації сьогоденної державної інформаційної політики РФ, Президентська бібліотека ім. Б. М. Єльцина, Російська державна бібліотека, Російська національна бібліотека стають учасниками формування інформаційної основи для вибудовування викривленого концепту національної пам'яті росіян, згідно з яким Крим – це «спокоєвічні російські землі», Америка – «русская», Т. Г. Шевченко – «вихованець Росії», Росія –

переможець Великої Вітчизняної війни і т. п. Такий концепт закладає підґрунтя не стільки для розвитку держави і національної єдності, скільки для майбутніх міждержавних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Богачевська І. В. Релігійний дискурс і релігійний ритуал [Електронний ресурс] / І. В. Богачевська // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, 2006. – № 54. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_54/Bohachevska.htm. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 26.04.2015.
2. Бородин С. Д., Ключенко Т. И. Профессиональная культура библиотекарей : библиотечный дискурс. Теория и практика реализации : учеб.-метод. пособие / С. Д. Бородин, Т. И. Ключенко. – М. : Литера, 2013. – 184 с.
3. Бражниковские чтения-2015 [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – 2015. – 23.04. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/cms_nlr/vid_news_str.php?id=3140. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
4. Вложена электронная копия энциклопедического справочника «Севастополь» [Электронный ресурс] / Региональные энциклопедии // Российская национальная библиотека. – 2015. – 18.03. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/cms_nlr/obik/vid_news.php?id=3110. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 8.04.2015.
5. Выставка «Да ведают потомки православных земли родной минувшую судьбу...» [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s381/2012/20127285>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
6. Выставка к 70-летию освобождения Крыма «За наш Севастополь, за солнечный Крым!» [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s381/2014/sevastopol>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
7. Выставка «Крым: страницы истории» [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s381/2014/thecrimeamaps>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
8. Выставка «Ни давности, ни забвения. По материалам Нюрнбергского процесса» [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s381/2014/nurnberg>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
9. Выставка «Русская Америка: история освоения на русских картах» [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s381/2012/20127331>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 8.04.2015.
10. Государь «слышал только один голос правды...» [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=827>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.

11. Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.
12. Гранчак Т. Формування бібліотеками національного інформаційного простору в контексті реалізації державної інформаційної політики / Т. Гранчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол. : О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2014. – Вип. 39. – 488 с.
13. «Жемчужины» Крымского полуострова – на портале Президентской библиотеки [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=825>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
14. Императорская кухня, XIX – начало XX вв. Повседневная жизнь Российского императорского двора – Встреча с авторами книги [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – 2015. – 21.04. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/cms_nlr/vid_news_str.php?id=3139. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
15. К 70-летию Победы. – Презентация книги «Дети войны. Народная книга памяти» [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – 2015. – 16.04. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/cms_nlr/vid_news_str.php?id=3132. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
16. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.
17. Международная конференция «Победа над фашизмом в 1945 году: ее значение для народов СНГ и мира» [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s335/2010/s33559595962/>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
18. Международная научная конференция «Румянцевские чтения-2015. Книга и историческая память (к 70-летию Великой победы)» 14–15 апреля 2015 года [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://rumchten.rsl.ru/2015/info/mail>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
19. Мишковский В., Самохвалова Л., Якунов Е. Виктор Суворов: Мы еще увидим, как рухнет Россия [Электронный ресурс] / В. Мишковский, Л. Самохвалова, Е. Якунов // Укрінформ. – 2015. – 17.03. – Режим доступа : http://www.ukrinform.ua/rus/news/viktor_suvorov_mi_eshche_uvidim_kak_ruhnet_rossiya_1725036. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
20. Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри // Національна та історична пам'ять : зб. наук. праць [Електронний ресурс]. – Вип. 4. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. – 296 с. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ntip/2012_4/index.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 8.04.2015.
21. Новости, события 28.03.2015 – 26.04.2015 [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/cms_nlr/index_news.php. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
22. О коллекции [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : http://www.prlib.ru/Lib/Pages/statehood_0.aspx. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
23. Персоны [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : http://www.prlib.ru/Lib/Pages/collections_persons.aspx. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
24. Программа мероприятий РГБ (апрель 2015) [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/programme/2015/april>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
25. Путин о юго-восточной Украине : Это «Новороссия» [Электронный ресурс] // Гордон. 2014. – 17.04. – Режим доступа : <http://gordonua.com/news/separatism/Putin-o-yugo-vostochnoy-Ukraine-Eto-Novorossiya-18739.html>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
26. Русская карта : [цикл научно-популярных фильмов : в 4 частях] [Электронный ресурс] / М-во культуры России и киностудия Леннаучфильм ; авт. сценария : Иван Сидельников, Валентина Гуркаленко ; реж. : Иван Сидельников ; оператор : Александр Якубовский ; продюсер : Татьяна Маслина. – [Санкт-Петербург] : Леннаучфильм, 2001–2005. – Фильм 1 / авт. сценария и реж. : Иван Сидельников. – Электрон. дан. (1 видео-файл : 323 Мбайтов). – 2001. – Продолжительность : 25 мин 56 с. – Режим доступа : https://www.youtube.com/watch?v=V_96sEAlnX4. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
27. Русская Православная Церковь в годы Великой Отечественной войны [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – 2015. – 10.04. – Режим доступа : <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=1237>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
28. События [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : http://www.prlib.ru/Lib/Pages/collections_events.aspx. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
29. Тарас Шевченко – сын Украины, воспитанник России [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=769>. – Загл. с экрана. – Дата просмотра : 8.04.2015.
30. У истоков российской государственности [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : http://www.prlib.ru/Lib/Pages/collection_statehood.aspx. – Загл. с экрана. – Дата просмотра : 8.04.2015.

31. *Alstad C., Curry A.* Public space, public discourse and public libraries [Electronic resource] / C. Alstad, A. Curry // *Libres: Library and Information Science Research Electronic Journal*. – 2003. – Vol. 13 – № 1. – Mode of access: http://libres-ejournal.info/wp-content/uploads/2014/06/Vol13_I1_pub_space.pdf. – Title from screen.

32. *Jaeger Paul T.* Public libraries, public policies and political processes : serving and transforming communities in times of economic and political constraint [Electronic resource] / Paul T. Jaeger, Ursula Gorham, John Carlo Bertot, Lindsay C. Sarin. – Lanham, Maryland : Rowman & Littlefield, 2014. – 180 p. – Mode of access : <https://naiconcapostnqig.wordpress.com/2015/04/16/read-or-download-publiclibraries-public-policies-and-political-processes-serving-and-transforming-communities-in-times-of-economic-and-political-constraint-ebook-online/>. – Title from screen.

33. *Radford Gary P., Marie L.* Libraries, Librarians and the Discourse of Fear [Electronic resource] / Gary P. & Marie L. Radford // *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*. The University of Chicago Press. – 2001. – V. 71, – № 3. – P. 299–329. – Mode of access : <http://www.jstor.org/discover/10.2307/4309528?uid=3739232&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21106589685593>. – Title from screen.

Стаття надійшла до редакції 9.07.2015.

UDC 027.7(470+571):316.3

Tetiana Hranchak,

PhD in Social Communications, head of the department of the Vernadsky National Library of Ukraine

SOCIO-CULTURAL DISCOURSE OF THE RUSSIA'S NATIONAL LIBRARIES AS A SOURCE TO DETERMINE THE PRIORITY OF MODERN RUSSIA NATIONAL MEMORY MARKERS

The article is devoted to the justification of social and cultural discourse of the Russia's national libraries as a source for the study of the priority national memory markers of modern Russia, analysis of substantive content of library activities, of meanings, that produced and distributed by libraries, as a tool for determining the nodal accents of concept of National Remembrance, which will continue to create an information base of national consciousness.

An analysis of the socio-cultural discourse of library activities and products (conferences, presentations, round tables, exhibitions, collections) of national libraries of Russia – National Library of Russia, Boris Yeltsin Presidential Library and the Russian State Library – showed the promotion and support by them in the information space the discourse of «Great Russia» with such meanings as deep historical roots (the idea of the identity of Russ and Russia), worship of imperial traditions (expanding the boundaries of the state, the flourishing of culture in the times of the empire, the worship of the Romanovs and individual public and cultural figures of the time of their rule, «Sovetskost» in the context of the benefits of imperia), the great victories (the victory in the Great Patriotic War, the Patriotic war of 1812), the conquest and the «return» of the Crimea as a manifestation of the return of the former power (KrymNash), positioning Russia as the cradle of the «Russian world», which is there to protect Orthodoxy and is a stronghold of Slavic unity.

It is proved that by participating in the promotion of the discourse of «great Russia», the Russia's national libraries become participants in the formation of information base for building a distorted concept of national memory of Russians, according to which the Crimea – a «native Russian land», America – russian, Taras Shevchenko – «a graduate of Russia», «Russia – winner of the Great Patriotic War», and so on. This concept provides the basis not for the future development of the state and national unity, but for the future of inter-state conflicts.

К е у о р д с: discourse, national memory, national identity, identity, national libraries of Russia.

УДК 027.7(470+571):316.3

Татьяна Гранчак,

д-р наук по социальным коммуникациям, зав. отделом НБУВ

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ДИСКУРС РОССИЙСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ БИБЛИОТЕК КАК ИСТОЧНИК ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРИОРИТЕТНЫХ МАРКЕРОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПАМЯТИ

Статья посвящена обоснованию социокультурного дискурса российских национальных библиотек как источника изучения приоритетных для современной России маркеров национальной памяти, анализу содержательного наполнения библиотечной деятельности, продуцируемых и распространяемых библиотеками смыслов как инструмента определения узловых акцентов концепта национальной памяти, которые в дальнейшем будут создавать информационную основу национального сознания.

К л ю ч е в ы е с л о в а: библиотечно-информационная продукция, социокультурный дискурс, национальная память, национальное самосознание, идентичность, национальные библиотеки России.

Таїса Сидорчук,

канд. іст. наук,

зав. відділу наукової бібліотеки НаУКМА

Автографи українських письменників у бібліотечній та архівній колекціях наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»

У статті здійснена спроба проаналізувати автографи українських письменників, що зберігаються в науковій бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія». Характеризуються різні види автографів українських письменників – дарчі написи на друкованих виданнях, авторські рукописи художніх творів та наукових праць, а також власноручні підписи. Визначено принципи відбору автографів для оцифрування, наголошується на значенні створення бази даних та електронних копій автографів для широкого доступу користувачів і пошуково-дослідницької співпраці бібліотеки НаУКМА з іншими бібліотеками, музеями, архівами.

К л ю ч о в і с л о в а: українське письменство, бібліотека НаУКМА, автограф, інскрипт, авторський рукопис, книжкова колекція, архівний фонд.

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» (далі НаУКМА) постала разом з відродженим навчальним закладом у 1991 р. Перші записи книг до фондів бібліотеки були здійснені на початку 1992 р. Менш ніж за 25 років бібліотека стала потужним навчально-допоміжним, інформаційним, науковим, культурно-освітнім структурним підрозділом університету, котрий нараховує понад 1 мільйон 800 тисяч примірників друкованого і електронного фондів та здійснює обслуговування читачів у дев'яти підбібліотеках та у 14 читальних залах. Весь фонд книгозбірні представлений в електронному каталозі. Основний масив її друкованого фонду, з огляду на недостатнє державне фінансування, був укомплектований завдяки дарувальникам. Нині до бібліотеки вже передано 67 приватних книгозбірень українських вчених, письменників, а також діячів української діаспори зі США, Канади, Бразилії, Німеччини, Польщі [1]. Завдячуючи, насамперед, дарувальникам і благодійникам, вдалося сформувати фонд цінних та рідкісних видань. Сьогодні це понад 10 тисяч примірників, серед яких рукописні книги, стародруки, прижиттєві видання визначних українських та зарубіжних науковців і літераторів XIX–XX ст., періодичні видання української еміграції 1920–1940-х рр. тощо. Бібліотека отримує також архівні збірки, котрі відповідно до волі їх фондотворювачів і дарувальників зберігаються саме в НаУКМА. На сьогодні є опрацьованими та доступними для користувачів бібліотеки 16 архівних

фондів українських і зарубіжних вчених, літераторів і громадсько-культурних діячів.

Саме у вищеназваних фондів груп зберігаються автографи 39 українських письменників, а саме І. Багряного, М. Бажана, В. Барки, О. Бердника, М. Вінграновського, В. Вовк, П. Воронька, О. Гончара, Є. Гуцала, В. Петрова, І. Драча, Г. Журби, П. Загребельного, Ю. Збанацького, В. Земляка, О. Зуєвського, П. Карманського, В. Козаченка, В. Коротича, Ю. Косача, Л. Костенко, І. Костецького, А. Кримського, Є. Маланюка, Ю. Мушкетика, М. Нагнибіди, О. Олесь, М. Ореста, Д. Павличка, С. Павличко, О. Пчілки, Н. Рибак, М. Рильського, В. Симоненка, У. Самчука, В. Симоненка, Я. Славутича, М. Стельмаха, П. Тичини. В особових колекціях та у фонді цінних і рідкісних видань автографи представлені у вигляді дарчих написів на книгах – інскриптів. В архівних фондах вони зберігаються у вигляді авторських рукописів творчих праць, епістолярію, підписів, рідше – інскриптів на відбитках. Оскільки автографи є одним з цінних джерел для дослідження творчої лабораторії їх авторів, свідченням кола особистих, творчих контактів адресатів і адресантів, відображенням колориту епохи тощо, в бібліотеці розпочата робота зі створення бази даних різних видів автографів вищеназваних літераторів, а також їх вивчення та оцифрування.

Найбільша кількість інскриптів українських письменників виявлена в книжковій збірці письменника, літературознавця, сценариста, члена Спілки письменників України Йосипа Кисельова (1905–1980), який був особисто знайомий з багать-

ма письменниками, поетами, підтримував з ними тісні творчі і дружні контакти. Про це свідчать неодноразово адресовані йому дарчі написи на книгах М. Рильського, М. Бажана, О. Гончара, М. Стельмаха, Ю. Мушкетика, В. Коротича та ін. Наприклад, збірка віршів «Дорога» М. Бажана [2] містить дарчий напис автора Й. Кисельову, сповнений глибокого душевного ставлення: «Дорогому і милому Йосифові Михайловичу з щирим почуттям приязні, пошани і глибокої подяки. Микола Бажан. 16/VIII 64 р. Київ». Дарчий напис іншого українського класика – О. Гончара на його книзі «Земля гуде. Вибрані твори» [3] Й. Кисельову – звучить так: «Дорогому Йосипу Михайловичу Кисельову з вдячністю за давнє і прихильне слово. Доброго Вам здоров'я. Олесь Гончар. 1975». Узагальнююче ставлення письменників, зокрема київських, до Й. Кисельова відображене у дарчому написі В. Земляка на його книзі: «Дорогому Йосипу Михайловичу, який для всіх нас знаходить час та увагу. Ваш Василь Земляк. Вересень 74 р.» [4]. Ознайомлення з книжковою збіркою Й. Кисельова наводить на думку, що майже кожна нова книга визначних українських літераторів у 1960–1970-х рр. після видання поповнювала його бібліотеку з дарчим написом автора.

Однією з цікавих щодо наявності інскриптів українських письменників є підбірка книг з бібліотеки композитора, піаніста, педагога, мистецтвознавця Левка Ревуцького (1889–1977). Зокрема, тут зберігаються і лаконічний дарчий напис М. Рильського: «Левкові Миколайовичу Ревуцькому з любов'ю. М. Рильський. 8/V. 50.» [5], і розлогі емоційні вислови П. Тичини до музиканта: «Гордості нашої Радянської музики Левку Миколайовичу Ревуцькому, творцеві – моїй душі дорогому. ПТ. 2/XI – 52.» [6] та «Дорогому Левку Миколайовичу Ревуцькому від того, хто багато взяв од Ваших творів у свою душу. Завжди з любов'ю. 10/III.58. Павло Тичина» [7]. Своєрідними відображеннями радянської епохи та свідченням офіційної складової діяльності письменників того часу є інскрипти, адресовані анонімному читачеві і тому вони позбавлені приватного душевного характеру, хоча красномовно передають активну просвітницьку співпрацю колективу однієї з найстарших публічних київських бібліотек заводу «Ленінська кузня» з визначними літераторами України. Так, у бібліотеці НаУКМА зберігаються дарчі написи М. Рильського [8] і О. Гончара [9] читачам бібліотеки заводу «Ленінська кузня», датовані, відповідно, 1959-м і 1963 р.

Завдяки дарувальникам бібліотеки НаУКМА, перекладачеві Є. Поповичу (1930–2007), письменниці і журналістці Л. Вороніній, до фондів надійшли два

примірники першої прижиттєвої збірки віршів Василя Симоненка (1935–1963) «Тиша і грім» з дарчими написами автора [10]. На дарунку Л. Вороніній інскрипт В. Симоненка, адресований головному редакторові дитячого видавництва «Веселка» Миколі Шевченку, екслібрис якого міститься на форзаці книги. Інскрипт примірника з колекції Є. Поповича підписаний поетом родині Поповичів і свідчить про їх дружні і теплі взаємини: «Добрим людям і суворим критикам Олі і Жені Поповичам від їхнього духовного боржника Василя Симоненка на добру пам'ять. 29.IX.62 р. Василь Симоненко».

Оскільки значна частина дарувальників бібліотеки НаУКМА є представниками української діаспори, в бібліотечному фонді зберігаються книги українських письменників, які після першої та другої світових воєн заради збереження свого життя, життя своїх рідних та продовження літературної діяльності опинилися в еміграції. Їх, надрукований закордоном, творчий доробок з огляду на невеликі накладки порівняно з багатотисячними тиражами творів письменників в Україні та кількістю збережених нині примірників, зокрема у вітчизняних бібліотеках і приватних колекціях, має важливе мистецьке, наукове та суспільне значення. Тому кожний примірник літературних праць українських зарубіжних письменників з дарчим написом до своїх колег, друзів та шанувальників становить бібліографічну цінність для культури загалом і важливий інформаційний матеріал для науковців зокрема. В бібліотеці НаУКМА студенти, викладачі мають змогу користуватися книгами з інскриптами письменників, твори котрих ввійшли до класичного фонду української літератури ХХ ст., зокрема Є. Маланюка, І. Багряного, В. Петрова, У. Самчука, В. Барки, В. Вовк та ін.

Одна з найбільших за кількістю інскриптів українських зарубіжних письменників є особова колекція українського письменника, поета, журналіста Володимира Біляйва (1925–2006), передана до бібліотеки НаУКМА з США після смерті літератора його родиною. Тут, зокрема, зберігається роман «Буйний вітер» І. Багряного зі словами пошани і вдячності В. Біляйву від автора: «Ентузіястові слова, колезі пера, ВШПанові Володимиру Біляйву мої найкращі побажання і щира подяка за допомогу в Філадельфії. І. Багрянний. 20.I.59.» [11]. Тонально-піднесений дарчий напис В. Біляйву та його дружині адресований У. Самчуком на книзі «Планета Ді – Пі»: «Прекрасним Дороті і Володимиру – Улас Самчук. З пошаною. 16.5.80» [12]. Обидва дарчі написи засвідчують щирі і близькі стосунки авторів книг і В. Біляйва. Натомість недатований шаблонний та

нейтральний інскрипт І. Качуровського: «В. Біляйву від автора», відображає дещо офіційний характер відносин обох літераторів, які, принаймні на момент написання інскрипту, були малознайомі [13].

Бібліофільською перлиною бібліотеки НАУКМА є особова колекція українського мовознавця, літературознавця, перекладача, редактора Петра Одарченка (1903–2006), що була подарована ним у 2002 р. Ця фахова книгозбірня нараховує понад 3000 примірників книг. Вона складається з двох тематичних частин: а) твори української художньої літератури; б) праці з літературознавства і мовознавства українських та іноземних дослідників. Саме в колекції П. Одарченка зберігається один з найцінніших дарчих написів, котрий належить Олені Пчілці (1849–1930). Одночасно цей інскрипт на сьогодні в бібліотечному фонді хронологічно є одним з найдавніших – датується 1926 р. П. Одарченко був знайомий не лише з О. Пчілкою. Навчаючись у гімназії, він мешкав у 1919–1920 рр. в будинку родини Драгоманових у Гадячому. Саме в цей час там жила й письменниця. З автобіографії П. Одарченка відомо, що тоді ж О. Пчілка подарувала йому, видану 1919 р. у Полтаві, свою збірку «Дві п'єси для дитячого театру» з написом «Вельмиповажаному Петрові Одарченкові на добрий спомин про близьке сусідство. Прихильна Олена Пчілка. М. Гадяче, 1920, 10. V.» [14]. На жаль, ця книга з інскриптом О. Пчілки не була передана П. Одарченком до бібліотеки НАУКМА¹. В бібліотеці зберігається інший подарунок О. Пчілки П. Одарченкові – відбиток статті О. Пчілки «Спогади про Михайла Драгоманова» [15], котрий П. Одарченко отримав під час відвідин письменниці у Києві 1926 р. На звороті першої сторінки статті рукою авторки написані такі слова: «Вельмишановному землякові, щирому надійному українцеві Петрові Одарченкові – на спомин про Гадяче від Олени Пчілки. Київ, 1926 р., 16 грудня». Наскільки П. Одарченко цінував цей подарунок О. Пчілки, свідчить той факт, що цей відбиток він передав бібліотеці безпосередньо через Президента НАУКМА В. Брюховецького під час їх зустрічі в США у 2002 р. Крім того, після передачі ним всієї книжкової колекції до НАУКМА у листі до В. Брюховецького П. Одарченко згадує саме про цю книгу, як найціннішу в його книгозбірні [16].

Бібліотечна колекція П. Одарченка містить також книги з інскриптами добре йому знамих українських письменників у діаспорі. Наприклад, декілька інскриптів В. Барки відображають теплі взаємини

¹ Доля цієї книги нам невідома. П. Одарченко передав бібліотеці її ксерокопію.

письменника і літературознавця, редактора: поетична збірка «Апостоли» містить напис: «Вп[Т.С.: Високоповажаному]. Проф. П. Одарченку, ентузіастичному прихильнику поезії. В. Барка. 26.IV» [17], а книга «Білий світ. Поезії» – «Вп[Т.С.: Високоповажаному]. проф. П. Одарченку, щирій людині і доброму вченому – з найглибшою пошаною, В. Барка. 1.II.48.» [18]. Дарчий напис У. Самчука на книзі «Юність Василя Шеремети»: «Дорогому моєму редакторові Оста² П. В. Одарченкові з пошаною. Улас Самчук. 1 листопада 1955. Вашингтон» засвідчує їхню співпрацю, що є важливо для відтворення творчих біографій адресата й адресанта.

Інскрипти українських письменників у бібліотеці НАУКМА зберігаються не лише в колекціях їх колег, літературознавців або шанувальників. Так, понад 20-тисячна особова книжкова колекція видатного вченого, філолога, історика, сходознавця Омеляна Пріцака (1919–2006) також включає декілька десятків книг з дарчими написами на його адресу М. Бажана, І. Драча, Д. Павличка. При цьому більшість цих книг були подаровані авторами у 1960–1970-ті рр., коли О. Пріцак мешкав у США, працював професором Гарвардського університету і створював при ньому Український науковий інститут. Інскрипти письменників разом з їх листами до О. Пріцака (вони зберігаються в його архівному фонді) розкривають обставини знайомства та контактів письменників з радянської України і американського вченого в період тимчасової лібералізації суспільного життя в СРСР після «хрущовської відлиги» і появи шістдесятництва. Крім того, більшість автографів письменників (інскрипти та епістолярій) поряд з листуванням О. Пріцака та Нобелівського комітету [19] відображає такі сторінки історії української літератури другої половини ХХ ст., як номінування П. Тичини, І. Драча, Л. Костенко, М. Бажана на Нобелівську премію в галузі літератури О. Пріцаком, до якого в цій справі неодноразово звертався Нобелівський комітет як до визнаного у світовій науці університетського професора³.

² Йдеться про роман-трилогію У. Самчука під загальною назвою «Ост»: роман у 3 томах: «Морозів хутір» (1948), «Темнота» (1957), «Втеча від себе» (1982).

³ Див. ширше про співпрацю О. Пріцака і Нобелівського комітету: Сидорчук Т. Омелян Пріцак, Нобелівський комітет з літератури Шведської академії та українські письменники: до питання співпраці та взаємин // Загартована історією. Ювілейний збірник на пошану професора Надії Іванівни Миронець з нагоди 80-ліття від дня народження. Збірник наук. праць / упоряд. Піскун Валентина. – К.: Інститут української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2013. – С. 237–248.

Крім того, книжкова та архівна колекції О. Прицака містять автографи видатного вченого-сходознавця, письменника А. Кримського, насамперед, його власницькі написи на книгах, підписи на фотографіях, а також авторські рукописи наукових праць, зокрема неопублікованої монографії «Історія хозар» [20]. Знайомство та спілкування О. Прицака і А. Кримського тривало не більше півтора року через мобілізацію першого до лав Червоної армії, арешт другого на початку Другої світової війни НКВС і смерть у січні 1942 р. у Кустанайській тюрмі. Відомо, що рукописи А. Кримського в грудні 1941 р. О. Прицакові передала Н. Полонська-Василенко⁴ під час його пошуків у Києві свого вчителя. Книги з власницькими написами А. Кримського ймовірно подарував О. Прицакові сам вчений під час їхнього знайомства у Львові у січні 1940 р. і нетривалого навчання в аспірантурі восени 1940 р. в Києві. Завдячуючи О. Прицакові, який мав великий пієтет і до книги, і до свого вчителя А. Кримського, попри багаторазові переїзди вченого та зміни місця проживання і праці в драматичні 1940–1950-ті рр., цінні автографи А. Кримського збережені для української культури і науки.

Окрім архіву О. Прицака, друга група автографів українських письменників у вигляді авторських рукописів їх творів, листування, підписів на друкованих документах та фотографіях містяться в інших архівних фондах бібліотеки. Частина цих автографів, зокрема рукописні листи та підписи, є важливими інформаційними документами, що проливають світло не лише на літературну, а й громадську, політичну та адміністративну діяльність письменників. Так, серед архівних документів літературознавця, психолога Якіма Яреми (1884–1964) збереглася листівка-запрошення Союзу українських журналістів і письменників за підписом Олександра Олеся (1878–1944), датована 1924 р. [21]. Заснований у Відні 1919 р. Союз українських журналістів і письменників через декілька років переїхав до Праги, де була зосереджена більшість української еміграції після Першої світової війни. О. Олесь, як один із засновників Союзу, продовжував брати активну участь у його

діяльності і в Чехословаччині, доказом чого є запрошення Я. Яреми як члена управи Союзу на засідання. Саме автограф О. Олеся є найбільш раннім у бібліотечному фонді НаУКМА. Лист до Я. Яреми за підписом поета, перекладача Петра Карманського (1878–1956) з запрошенням до участі в науково-методичній раді Меморіально-літературного музею Івана Франка у Львові розкриває одну з біографічних сторінок П. Карманського, котрий у другій половині 1940-х рр. працював директором згаданого музею [22].

Автографи письменників в архівах П. Одарченка, О. Зуєвського, В. Вовк, І. Губаржевського відкривають нові грані взаємостосунків в українському художньо-мистецькому, інтелектуальному середовищі 1950–1980-х рр. та деталізують окремі сторінки творчих біографій вітчизняних літераторів. Так, в архіві П. Одарченка зберігаються автографи віршів, листи Є. Маланюка, М. Ореста, Я. Славутича, О. Зуєвського та ін. Тут представлений один з ранніх рукописів поезії Є. Маланюка, а саме вірш «Україні» [23], написаний 13 жовтня 1931 р., коли автор після завершення навчання в Українській господарській академії в Подєбрадах переїхав до Варшави, де входив до літературно-мистецького гуртка українських письменників «Танк». Вірш написаний чорним чорнилом на одному аркуші з підписом та датуванням автора. Оскільки папір вірша крихкий, зі слідами тривалого зберігання в перегнутому вигляді та з залишками клейової стрічки, цей архівний документ було вирішено оцифрувати одним з перших.

В архіві П. Одарченка виявлено також авторський рукопис вірша «Повстання мертвих» [24] поета і перекладача Михайла Ореста (1901–1963), справжнє ім'я якого Михайло Зеров. Менший брат розстріляного у 1937 р. поета і перекладача Миколи Зерова, М. Орест, будучи двічі арештованим і ув'язненим у радянському концтаборі в 1930-ті рр., після Другої світової війни вибрав долю емігранта. Саме під час переїзду на чужину М. Орест готує до друку і видає свою першу збірку віршів «Луни літ» (Львів; Краків: Українське видавництво, 1944). Пояснювальний напис М. Ореста в кінці рукопису вірша «Повстання мертвих» якраз і проливає світло на життєві перипетії поета-вигнанця та його творчу працю в цей період: «Задумано і почато у Львові влітку 1944. Написано у Відні; в основному закінчено 21.XI.1944 о 12 год. ночі». Подібні авторські пояснення вкрай важливі для реконструкції життєпису поета та укладання його бібліографії. Враховуючи, що вірш написано на аркушах

⁴Про зустрічі Н. Полонської-Василенко і О. Прицака в грудні 1941 р. і передачу матеріалів А. Кримського згадували обидва науковці. Див. Н. Д. [Н. Полонська-Василенко]. Агатангел Кримський // Україна. – Париж, 1949. – Збірник 2. – С. 121–128; Наталія Полонська-Василенко : жмут спогадів // Полонська-Василенко Н. Д. Українська академія наук. Нарис історії. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 5–7.

учнівського зошита простим олівцем, створення його електронної копії уможливить широкий доступ до нього дослідників без використання самого оригіналу, а значить подальшого збереження раритетного автографа М. Ореста.

Архівна колекція О. Зуєвського (1920–1996), окрім численних авторських рукописів прозових і поетичних творів, перекладів віршів самого фондоутворювача, містить рукописні листи І. Костецького, Е. Андіївської, В. Вовк, М. Ореста, С. Павличко [25]. В архіві В. Вовк⁵ дослідники мають змогу познайомитися з автографами на вітальних листівках В. Барки, Ю. Мушкетика, М. Коцюбинської.

Слід зазначити, що саме інскрипти уможливили ідентифікацію низки автографів, що зберігаються в архівних фондах. Необхідність проведення атрибуції автографів була спричинена тим, що деякі архівні документи надійшли до бібліотеки в розпорошеному вигляді і окремі сторінки рукописів творів або листів зберігалися серед інших типів архівних документів. Наприклад, машинописний лист І. Багряного [26] з незрозумілим підписом, адресований мовознавцю, редактору, священику Ігорю Губаржевському (1905–1970) вдалося ідентифікувати за дарчими написами на книзі письменника тому ж І. Губаржевському та верифікувати за інскриптами, адресованими В. Біляйву і В. Старицькому.

Вивчення автографів українських письменників в особових колекціях, фонді рідкісної книги та архівних фондах уможливило визначення таких принципів відбору автографів для оцифрування: а) науково-історична цінність; б) унікальність; в) пошкодження паперової основи (розриви, проколи, ламкість, втрати текстової частини, багаторазові перегини, значна зім'ятість, часткова забрудненість тощо). Насамперед нами оцифровуються автографи 1920–1940-х рр. як найбільш ранні і раритетні в бібліотечній колекції. Очевидно, що до числа перших оцифрованих друкованих видань належить вищезгаданий відбиток О. Пчілки з автографом П. Одарченку. З огляду на те, що твори письменників-емігрантів видавалися в 1940–1950-х рр. порівняно з творами письменників в Україні значно меншими накладками і на менш якісному папері, в першу чергу оцифровуються саме їх книги. Наприклад, у бібліотеці зберігається роман неординарної особис-

тості в українській культурі, письменника, науковця В. Петрова «Доктор Серафікус», написаний у 1928–1929 рр. в Україні, а виданий під псевдонімом «В. Домонтович» у Мюнхені 1947 р. Як і більшість видань української повоєнної еміграції, книга видрукована на неякісному папері, в м'якій обкладинці. І це за майже 70-років не могло не відобразитися на її фізичному стані. При цьому книга містить єдиний у бібліотечному фонді НаУКМА автограф В. Петрова – інскрипт, адресований П. Одарченку: «Вельмишановному і дорогому Петру Васильовичу Одарченку. Автор в останній день 1947 року. 31 – XII – 47». Варто також зазначити, що титульна сторінка та задня сторінка обкладинки книги прикрашені гравюрою видатного українського графіка і художника Якова Гніздовського (1915–1980). У 1945–1948 рр., а отже і під час видання «Доктора Серафікуса», В. Петров і Я. Гніздовський співпрацювали в «Мистецькому українському русі», що гуртував українських письменників, котрі проживали в таборах для переміщених осіб у Німеччині. В. Петров був одним із засновників цієї організації. В 1947 р. він виконував обов'язки головного редактора місячника «Арка», де Я. Гніздовський працював художнім редактором.

Хронологічні рамки автографів українських письменників у колекції бібліотеки НаУКМА охоплюють понад 70 років – 1924–1995 рр. Тут представлені автографи українських письменників, котрі жили і творили в Україні і за кордоном, а також їх твори, що увійшли до національного мистецького фонду ХХ ст. Друковані видання і архівні документи з усіма представленими різновидами автографів українських літераторів у фондах бібліотеки НаУКМА є важливими артефактами, оскільки відкривають нові грані сюжетів біографій, творчості їх авторів та адресатів. Слід зазначити, що останні належали не лише до літературно-мистецького кола, а й представляли українське наукове і громадське середовище.

Дослідження та оцифрування автографів українських письменників нашими фахівцями має на меті не лише створення страхового фонду і фонду користування у випадку оцифрування цілісного архівного документа (авторського рукописного твору, листа, тексту виступу тощо), а й розміщення їх на сайті бібліотеки та в соціальних мережах, що забезпечуватиме якнайширший доступ користувачам до рідкісного фонду, особових колекцій і архівів, популяризуватиме творчий доробок українського письменства і пам'яток українського книгодрукування у ХХ ст. Крім того, створення бази даних та електрон-

⁵ Свій архів В. Вовк у 1990-х рр. передала до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Після його опрацювання за згодою В. Вовк частина листівок, фотографій та дублікатів документів у 2007 р. були передані до бібліотеки НаУКМА. Див.: Наукова бібліотека НаУКМА. – Фонд 15. – Опис 1.

них копій автографів українських письменників уможливить більш ефективну науково-дослідницьку та виставкову співпрацю бібліотеки НаУКМА з іншими книгозбірнями, музеями, архівами.

Список використаних джерел

1. *Ярошенко Т. О.* Колекції діячів української діаспори у фондах Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : зб. матеріалів конф. – К., 2004. – С. 4–25 ; Бібліотечні колекції наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська Академія» / Н. Казакова, Т. Ярошенко // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. / М-во культури і мистецтв України, НПБ України. – К., 1999. – Вип. 3 – С. 77–88.
2. *Бажан М.* Дорога. Вибране. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1964. – 266 с.
3. *Гончар О.* Земля гуде. Вибрані твори. – К. : Веселка, 1975. – 251 с.
4. *Земляк В.* Рідна сторона. – К. : Дніпро, 1974. – 486 с.
5. *Рильський М.* Братерство. Поезії. – К. : Радянський письменник, 1950. – 108 с.
6. *Тичина П.* Вибрані поезії. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1951. – 531 с.
7. *Тичина П.* Вибрані твори. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1957. – Т. 1. – 481 с.
8. *Рильський М.* Твори. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1956. – Т. 1. – 531 с.
9. *Гончар О.* Человек и оружие. – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1962. – 365 с.
10. *Симоненко В.* Тиша і грім. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1962. – 159 с.

11. *Багряний І.* Буйний вітер. – Мюнхен : Україна, 1957. – 423 с.
12. *Самчук У.* Планета Ді – Пі. – Вінніпег : Товариство «Волинь», 1979. – 355 с.
13. *Качуровський І.* Над світлим джерелом. Поезії (1945–1947). – Зальцбург : Видання Спілки українських науковців, літераторів і мистців у Зальцбурзі, 1948. – 87 с.
14. *Одарченко П.* Біобібліографія. – Торонто – Едмонтон : Об'єднання українських письменників у Канаді «Слово», 1983. – С. 9.
15. *Пчілка О.* Спогади про Михайла Драгоманова // Україна. – 1926. – № 2–3. – С. 38–64.
16. Лист П. Одарченка В. Брюховецькому від 28.01.2003 р. // Архів В. Брюховецького.
17. *Барка В.* Апостоли. – Аугсбург : Друкарня Дмитра Сажина, 1946. – 47 с.
18. *Барка В.* Білий світ. Поезії. – Мюнхен : Українська трибуна, 1947. – 179 с.
19. Наукова бібліотека НаУКМА. – Фонд 10. – Опис 1. – Справа 983.
20. Наукова бібліотека НаУКМА. – Фонд 10. – Опис 1. – Справи 1748, 1760, 1780.
21. Наукова бібліотека НаУКМА. – Фонд 12. – Опис 1. – Справа 92.
22. Наукова бібліотека. – Фонд 12. – Опис 1. – Справа 74.
23. Наукова бібліотека НаУКМА. – Фонд 5. – Опис 1. – Справа 243. – Арк. 1.
24. Наукова бібліотека НаУКМА. – Фонд 5. – Опис 1. – Справа 245. – Арк. 1–7.
25. Наукова бібліотека НаУКМА. – Фонд 9. – Опис 1.
26. Наукова бібліотека НаУКМА. – Фонд 14. – Опис 1. – Справа 206.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2015.

UDC 027.7:099.3:228.161.2

Taisa Sydorчук,

PhD, Head of the Department of the Rare Books and Manuscripts of the Scientific Library of NAUKMA

THE AUTOGRAPHS OF UKRAINIAN WRITERS IN BOOK AND ARCHIVAL COLLECTIONS OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE NATIONAL UNIVERSITY «KYIV-MOHYLA ACADEMY»

The author makes the first attempt to analyze the characteristics of the different types of autographs of Ukrainian writers – donative inscriptions on the published editions, the author's manuscripts of the artistic works and research works, and also the original signatures. Besides this, the author managed to determine the main principles of the selection of autographs for digitalization and to put the accents for the significance of the creation of data base and electronic copies of the autographs. The above – mentioned work is able to provide the wide access of the users, from the one side, and inquiring – research cooperation of the NAUKMA library with another libraries, museums and archives, from the another side.

Key words: autograph, inscript, author's manuscript, books collection, archival fund, digitalization.

УДК 027.7:099.3:228.161.2

Тайса Сидорчук,

канд. ист. наук, зав. отделом научной библиотеки НаУКМА

АВТОГРАФЫ УКРАИНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ В БИБЛИОТЕЧНОЙ И АРХИВНОЙ КОЛЛЕКЦИЯХ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА «КИЕВО-МОГИЛЯНСКАЯ АКАДЕМИЯ»

В статье сделана попытка проанализировать автографы украинских писателей, сохраняющиеся в книжных коллекциях и архивных фондах научной библиотеки Национального университета «Киево-Могилянская академия». Характеризуются различные виды автографов украинских писателей – дарственные надписи на печатных изданиях, авторские рукописи художественных произведений и научных трудов, а также собственноручные подписи. Определены принципы отбора автографов для оцифровки, отмечается значение создания базы данных и электронных копий автографов для широкого доступа пользователей и поисково-исследовательского сотрудничества библиотеки НаУКМА с другими библиотеками, музеями, архивами.

Ключевые слова: библиотека НаУКМА, автограф, инскрипт, авторская рукопись, книжная коллекция, архивный фонд.

Елена Бондаренко,

науч. сотрудник ЦНБ НАН Беларуси

Белорусская академическая наука глазами библиографа

В статье раскрываются организационные и содержательные аспекты подготовки электронных биобиблиографических ресурсов в серии «История НАН Беларуси в лицах», объединяющих на более высоком технологическом уровне наработанные годами материалы биобиблиографической картотеки «Академики и члены-корреспонденты НАН Беларуси» и БД «Биобиблиография ученых НАН Беларуси».

К л ю ч е в ы е с л о в а: ЦНБ НАН Беларуси, биобиблиографический указатель, биобиблиографическая картотека, информационный ресурс, база данных, электронный указатель.

Надо более интенсивно наращивать биобиблиографические серии деятелей науки...
И. М. Кауфман *

Изменения, происходящие в области информационных технологий, позволяют создавать в библиотеках принципиально новые направления для информационного и документного обслуживания пользователей. В информационно-библиографическом обслуживании основными инновационными процессами в настоящее время являются: формирование и предоставление пользователям БД собственной генерации, обеспечение сетевого доступа к внешним информационным ресурсам, создание собственных информационных ресурсов.

С 2007 г. в Центральной научной библиотеке им. Я. Коласа НАН Беларуси (ЦНБ НАН Беларуси) реализуется проект по созданию серии электронных биобиблиографических указателей «История НАН Беларуси в лицах». В основу проекта положена идея создания информационной базы о научной деятельности видных белорусских учёных, академиков и членов-корреспондентов Национальной академии наук Беларуси, отражающей развитие белорусской науки.

Идею создания такой серии «подказали» имеющаяся в библиотеке биобиблиографическая картотека «Академики и члены-корреспонденты НАН Беларуси», работа над которой началась ещё в начале 50-х годов прошлого века, и являющаяся её продолжением БД «Биобиблиография ученых НАН Беларуси». В настоящее время картотека не пополняется, а бумажные карточки постепенно переводятся в электронный формат посредством текстового редактора Word, для того чтобы данный информационный продукт на более высоком

технологическом уровне использовать в справочно-информационном обслуживании. Информация, собранная в данной картотеке, не потеряла своей актуальности и сегодня.

С внедрением в практику работы библиотек компьютерных технологий создание персональной библиографии белорусских ученых вышло на новый уровень.

В середине 1990-х гг. ЦНБ НАН Беларуси перешла от создания бумажной картотеки к формированию электронной биобиблиографической БД «Биобиблиография ученых НАН Беларуси», являющейся её современным продолжением. Сегодня база данных представляет собой информационный массив объёмом около 35 тыс. библиографических записей. В неё включены сведения о 497 ученых с разной степенью подготовленности материала.

В самом начале при создании вышеупомянутых ресурсов в основу отбора материалов был положен просмотр текущей государственной библиографии СССР, ретроспективных библиографических пособий СССР и библиографических изданий Национальной книжной палаты Беларуси.

Недавно, в связи с появлением в Интернете базы данных «Государственная библиографическая информация» Национальной книжной палаты, было принято решение отказаться от просмотра текущей библиографии. База находится в открытом доступе, и пользование ею позволяет сэкономить

---

* *Кауфман И. М.* Биобиблиография : [докл. на конф., посвящ. задачам сов. библиогр., Москва, февр. 1959 г.] / И. М. Кауфман // Сов. библиогр. – 1987. – № 5. – С. 60.

время на поиск необходимой информации при работе над указателями.

Пополнение БД «Биобиблиография учёных НАН Беларуси» осуществляется путём аналитической обработки литературы с выставок новых поступлений ЦНБ НАН Беларуси. Сведения выявляются при просмотре *de visu* опубликованных материалов в сборниках научных трудов и материалов конференций (съездов, симпозиумов), в которых принимали участие белорусские учёные.

На основе картотеки «Академики и члены-корреспонденты НАН Беларуси», базы данных «Биобиблиография учёных НАН Беларуси» и была начата работа над электронной серией персональных указателей «История НАН Беларуси в лицах». Первым результатом этого труда явился, подготовленный к 80-летию юбилею белорусской академии, компакт-диск «Президенты НАН Беларуси». В нём содержится 12 биобиблиографических указателей научных трудов её действительных членов, избранных президентами, начиная с 1928 г.

Электронные указатели имеют определённое сходство с печатными биобиблиографическими указателями. У них многоаспектная поисковая структура, они включают в себя разделы:

- краткий биографический очерк;
- основные даты жизни и деятельности;
- литература о жизни и деятельности;
- хронологический указатель научных трудов;
- фотоархив;
- именной указатель.

Подготовка раздела «Краткий биографический очерк» осуществляется при использовании материалов, опубликованных ранее в различных печатных изданиях.

В разделе «Основные даты жизни» в хронологическом порядке представлены самые важные и значимые даты биографии учёного.

Структура раздела «Хронологический указатель научных трудов» состоит из подразделов: монографии; научные статьи; тезисы докладов; научно-организационные и научно-популярные материалы; издания, вышедшие под редакцией ученого. Библиографические записи в каждом из подразделов также располагаются по хронологии.

Записи в разделах «Хронологический указатель научных трудов» и «Литература о жизни и деятельности» имеют самостоятельную нумерацию. Раздел «Фотоархив» содержит фотографии из архивных документов, предоставленных музеем Института истории НАН Беларуси.

Библиографическое описание записей приведе-

но в соответствии с ГОСТом 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание». Собранный материал в разделах располагается по годам издания, а в пределах года – по алфавиту фамилий авторов и заглавий работ. Связь между указателем трудов и именованным указателем осуществляется при помощи гиперссылок. В качестве отсылок используются порядковые номера библиографических записей. Через «Содержание» возможен доступ к любому разделу указателя.

Отличительной особенностью электронных указателей от традиционных является то, что некоторые библиографические записи содержат гиперссылки на сканированные тексты работ. Благодаря наличию полных текстов появилась возможность знакомиться с некоторыми публикациями учёного. При этом авторское право не нарушается, поскольку срок действия исключительного права на произведение истёк, и они могут перейти в общественное достояние.

Работа над серией «История НАН Беларуси в лицах» не закончилась выходом компакт-диска о президентах НАН Беларуси. Уже практически завершена подготовка материалов для биобиблиографических указателей первых действительных членов Белорусской академии наук (1928 г.). В них будут представлены персональные указатели белорусских учёных, а также российских и украинских деятелей, внесших свой вклад в белорусскую науку. Следует отметить, что часть указателей составлена впервые. При создании персональных российских и украинских академиков рассматривался только тот период их научной и общественной деятельности, который был связан с работой в Беларуси или посвящённый белорусским проблемам. Хронологические рамки отбора определяются датой первой и последней публикации; полнота языкового охвата обеспечивается включением в указатели всех трудов учёного, опубликованных на разных языках.

При подготовке указателей первых белорусских академиков было принято решение их не объединять. Информация о каждом из них будет представлена на отдельном диске. Это более удобно при поиске информации о том или ином учёном.

Работа над электронной серией биобиблиографических указателей «История НАН Беларуси в лицах» будет продолжена. Целью этой работы является желание отразить историю научной и научно-исследовательской деятельности Национальной академии наук Беларуси на примерах личного вклада её ведущих учёных в развитие белорусской

науки. Это позволит представить в мировом информационном пространстве оригинальную информацию об истории науки Беларуси, о её выдающихся учёных, оставивших свой след не только в белорусской, но и в мировой науке. «История НАН

Беларуси в лицах» – это своеобразная пропаганда достижений белорусской науки, а также информационная база для изучения истории отдельных научных направлений и сохранения для последующих поколений памяти о выдающихся учёных.

Статья поступила в редакцию 31.10.2014.

УДК 001.32(476):016:929

Elena Bondarenko,

Scientific Associate, CSL of the NAS of Belarus

BELARUSIAN ACADEMIC SCIENCE THROUGH THE EYES OF A BIBLIOGRAPHER

The article reveals the organizational and content aspects of the creation the electronic bibliographic resources in the series «History of the National Academy of Sciences (NAS) of Belarus in Persons» which combine on a higher technological level rich materials of the bibliographic card-index «Academics and Corresponding Members of the NAS of Belarus» and of the database «Bibliography of the Scientists of the NAS of Belarus».

K e y w o r d s: bibliographic index, bibliographic card-index, information resources, database, electronic index.

УДК 001.32(476):016:929

Олена Бондаренко,

наук. співробітник ЦНБ НАН Білорусі

БІЛОРУСЬКА АКАДЕМІЧНА НАУКА ОЧИМА БІБЛІОГРАФА

У статті розкриваються організаційні і змістовні аспекти підготовки електронних біобібліографічних ресурсів у серії «Історія НАН Білорусі в особах», котрі об'єднують на більш високому технологічному рівні напрацьовані матеріали біобібліографічної картотеки «Академіки і члени-корреспонденти НАН Білорусі» і БД «Біобібліографія вчених НАН Білорусі».

К л ю ч о в і с л о в а: ЦНБ НАН Білорусі, біобібліографічний покажчик, біобібліографічна картотека, інформаційний ресурс, база даних, електронний покажчик.

УДК 82.0(477)«20»

Тетяна Бикова,

канд. філол. наук,

доцент Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Шляхи зростання сучасного українського літературознавства

Рец. на кн.: **Сучасний погляд на літературу.** Науковий збірник : бібліографічний покажчик (1999–2009) / авт. проекту та передм. С. Кіраль, редак. текст. англ. мовн. анот. А. Швідченко. – Київ ; Ніжин, 2014. – 272 с.

У сучасному українському літературознавстві налічується небагато дослідницьких праць, які за своїм змістом, структурою становлять інформативне зібрання результатів розвитку літературознавчої науки протягом певного періоду. Бібліографічний покажчик «Сучасний погляд на літературу. Науковий збірник (1999–2009)», який вийшов друком 2014 р., належить саме до таких видань. У ньому зібрано й систематизовано інформацію про усі літературознавчі здобутки науковців упродовж 1999–2009 рр. Автором проекту, укладачем матеріалів виступив д-р філол. наук, професор Національного університету біоресурсів і природокористування України С. С. Кіраль.

Варто відзначити, що українське бібліографознавство за останні роки стало об'єктом пильної уваги науковців. Вийшли у світ не лише ґрунтовні теоретичні праці, а й важливі бібліографічні видання. Відомо, що розвиток бібліографії відбувається у тісному зв'язку з наукою, культурою, новітніми технологіями. Водночас бібліографія справляє істотний вплив на формування наукових шкіл, розвиток системи документних комунікацій, зокрема на становлення різного роду пошукових систем. Щодо бібліографії як науки у широких колах, на жаль, існує дещо спрощений підхід, спричинений недостатньою обізнаністю зі специфікою роботи у цій галузі, недооцінкою тієї колосальної праці, якої вимагає підготовка бібліографічних видань. Пригадується інтерв'ю відомого українського літературознавця, академіка Віталія Дончика, який на запитання кореспондента газети «Літературна Україна», з чого починається його робота над новою темою, слушно зауважив – з підготовки бібліографічної міні-картки. Бо й справді, вона, картотека, є гарантом того, що предмет наукової розвідки буде вивчено докладно й ґрунтовно.

Пропонований покажчик – зібрання найповнішої інформації про історію видання збірника за десять

років свого існування (всього охоплено укладачем 12 випусків). Готуючи його, укладач С. Кіраль опирався на два основні принципи (систематичний і хронологічний) й зумів логічно упорядкувати весь науковий інформативний діапазон у простому форматі. Завдяки проведеній роботі читач має змогу якнайшвидше відшукати необхідну йому інформацію, відповідно до поданих рубрикацій: історія видання збірника, склад його редколегії, анотований українською та англійською мовами алфавітно-хронологічний покажчик статей із зазначенням сторінок кожного випуску; алфавітний покажчик назв статей та їхніх авторів із вказівкою року, номера випуску та його сторінок; алфавітний покажчик назв статей із вказівкою автора, року й номера випуску, а також сторінок; покажчик статей за персоналіями письменників з відповідним бібліографічним описом; покажчик змісту кожного випуску збірника; покажчик дисертацій, захищених авторами статей; покажчики назв художніх творів (у т. ч. іншомовних) і власних назв (охоплюють тексти анотацій та назви статей і дисертацій); зведений іменний покажчик; список установ, бібліотек та вищих закладів освіти України, куди надсилався збірник.

Варто відзначити кількісний діапазон статей різної тематики, котрі були вміщені на сторінках збірника – це 262 праці загальним обсягом 197 обліково-видавничих аркушів. Серед основного темарію збірника укладач фіксує новаторські дослідження про творчість не тільки відомих, а й малознаних, «призабутих» або репресованих за комуністичного режиму українських письменників, наприклад, Віри Вовк, Михайла Драй-Хмари, Трохима Зіньківського, Надії Кибальчич, Олекси Кобця, Мусія Кононенка, Юрія Косача, Оксани Лятуринської, Володимира Леонтовича, Тодося Осьмачки, Євгена Плужника, Григора Тютюнника, Миколи Чернявського, ГеоШкурупія та ін. У даному разі маємо всеохоплюючий погляд літературознавця-

бібліографа, якому важливе кожне літературне, літературознавче явище, кожен науковий факт, без чого загальна картина літературознавчого життя періоду 1999–2009 рр. не може бути повною.

Рецензована праця знайомить читача зі змістом студій із проблем народної творчості, текстології, теорії літератури, компаративістики, зарубіжної літератури тощо. Така широка наукознавча палітра статей сприяє численним авторським реінтерпретаціям давньої, класичної літератури, аналізу суперечливих мистецьких явищ ХХ ст. тощо. Окремо у покажчику згадуються наукові праці, які містять матеріали, невідомі широкому загалу, архівні джерела. Цьому аспекту наукових пошуків у збірнику «Сучасний погляд на літературу» присвячена окрема рубрика «Публікації», де вперше у науковий обіг було введено із відповідними коментарями автобіографію Т. Зінківського, листи Н. Кибальчич до І. Франка та інші матеріали.

На особливу увагу у виданні заслуговує розділ «Покажчик дисертацій, захищених авторами статей». Основна його мета – познайомити науковців (сучасних і майбутніх) із результатами наукових здобутків авторів статей, які друкувалися у збірнику «Сучасний погляд на літературу». Тут можна дізнатися про теми захищених докторських та кандидатських дисертацій авторів, рік та місце захисту, прізвища опонентів дисертаційних досліджень. Кількість дисертацій і спеціальностей, які згадуються у розділі, вражає – 27 докторських та 72 кандидатських дисертацій, написаних за спеціальностями 10.01.01. – українська література; 10.01.04 – література зарубіжних країн; 10.01.05 – порівняльне літературознавство; 10.01.06 – теорія літератури; 10.01.07 – фольклористика; 10.01.09 – літературне джерелознавство і текстологія; 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література). Спостережливому читачеві цікаво буде дізнатися про ареал поширення збірника, який охоплює науковців не лише з України (Бердянськ, Вінниця, Глухів, Дрогобич, Ізмаїл, Івано-Франківськ, Київ, Костянтинівка, Львів, Луганськ, Луцьк, Миколаїв, Ніжин, Суми, Тернопіль, Ужгород, Чернівці та ін.), а й Польщі та Хорватії.

У розділі підсумовуються дані про кінцеві творчі результати авторів, що свідчить про практичну реалізацію й визнання у науковому світі тих пошукових векторів, які були закладені у літературознавчих студіях збірника «Сучасний погляд на літературу».

Розділи «Покажчик назв художніх творів» та «Покажчик іншомовних назв художніх творів» містять цінну інформацію для науковців про твори, які проаналізовано авторами у статтях збірника, або які згадуються на сторінках покажчика. Таке розташування

назв сприяє їх систематизації і логічно вписується у контекст покажчика.

Важливий складник збірника – «Сучасний літературознавчий тезаурус: контексти, терміни» – знайомить дослідників із уживаною термінологічною базою науковців, які надсилали свої статті до видання «Сучасний погляд на літературу». Перелік великої кількості сторінок, де згадуються ці контексти чи терміни, свідчить про наявність спільного літературознавчого теоретичного підґрунтя при опрацюванні історичної доби, індивідуальних літературних явищ, процесів, постатей, художніх особливостей творів, їх мовно-стилістичних ознак тощо (наприклад, численні згадки стосуються філософських, культурологічних і літературознавчих понять «аспект», «біографічний роман», «герой», «дискурс», «доба», «інтерпретація», «концепція», «контекст», «мотив», «образна система», «персонаж», «роман», «щоденники» та ін.). Водночас цей розділ стимулює до нових наукових пошуків і зацікавлень, адже містить і таку, суто авторську, термінологію, невживану в наукових текстах інших дослідників (наприклад, «автентична характеристика», «гносеологічна основа світогляду», «дискурс канону», «етологічна реалістична повість», «інваріант», «когерентно-смісловий рівень», «маргінальні записи», «мотив-ідея», «образ-модель», «п'єса-міф»). Тому сучасний літературознавчий тезаурус у покажчику стане у пригоді як перша сходинка творчого пошуку і зародження наукових дискусій щодо нового термінологічного теоретико-літературного апарату.

Дане видання цінне ще й тим, що містить різноманітну інформацію з проблем зарубіжної літератури, народної творчості, теорії літератури, компаративістики. Тому воно пригодиться користувачам не лише наукових бібліотек (нам відомо, що С. Кіраль надіслав свою працю, видану власним коштом, в усі обласні та вишівські бібліотеки України. – Т. Б.).

Наостанок зауважимо, що дана праця є наслідком відданого самозречення особистості літературознавця в ім'я бібліографа, сучасного «літописця» подій літературознавчого життя періоду 1999–2009 рр. у межах збірника «Сучасний погляд на літературу». Бібліографічний покажчик свідчить про розуміння упорядником взаємозв'язку всіх рівнів наукового літературознавчого життя, враховуючи кожен окремий факт, згадку про конкретну наукову студію, розвідку, рецензію, передрук архівних матеріалів тощо. Отже, маємо чітко структуровану і логічно упорядковану бібліографію наукових матеріалів, яка надає безцінну допомогу не тільки знайомим фахівцям у галузі літературознавства, теорії літератури, компаративістики, а й молодим дослідникам історії української літератури, викладачам, студентам вищих закладів освіти України.

Програма дій в умовах кризи

Президія Української бібліотечної асоціації 7 липня 2015 р. ухвалила Маніфест УБА «Бібліотеки в умовах кризи», де представлено бачення місії та ролі бібліотек, їхньої значущості для українського суспільства, яке наразі долає кризові явища та впроваджує реформи.

Українська бібліотечна асоціація закликає всіх бібліотекарів підтримати та реалізувати запропоновану у Маніфесті програму дій спільно з органами державної влади та місцевого самоврядування, користувачами і партнерами бібліотек, місцевими громадами, аби використати усі можливості для якісних змін, інновацій та забезпечення сталого розвитку нашої держави.

За всю 20-річну історію діяльності Української бібліотечної асоціації такий документ, як Маніфест, ухвалюється вдруге. Першим був Маніфест про демократизацію бібліотек, проголосований 23 листопада 1995 р. учасниками Міжнародної наукової конференції «Бібліотека у демократичному суспільстві», організованої факультетом бібліотечно-інформаційних систем Київського державного інституту культури та Українською бібліотечною асоціацією (його повний текст див. на порталі Асоціації у розділі «Документи УБА» за посиланням <http://ula.org.ua/ua/252-dokumentu/dokumentu-uba>). У ньому зокрема зазначалося, що прийняттям Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995) було законодавчо закріплено курс на демократизацію бібліотечної справи. Але то був лише перший крок на складному шляху демократичних перетворень, який українські бібліотеки разом з усім нашим суспільством долають й досі.

Кожен історичний період розвитку держави відповідним чином позначається і на пріоритетах діяльності бібліотек як важливих суспільних інституцій. Нині бібліотекарі та бібліотечні заклади приймають виклики, породжені кризою, та спільно з громадою ведуть пошук рішень для подолання існуючих проблем і загроз. Це і спонукало актив Української бібліотечної асоціації за підтримки програми «Бібліоміст» (IREX) розробити

ти програмний документ, який би окреслював актуальні напрями діяльності бібліотек, завдяки чому професійна бібліотечна спільнота змогла б всебічно виявити свою активність та спільно з партнерами більш ефективно протидіяти кризовим явищам та їхнім наслідкам.

Аби програма дій, запропонована у Маніфесті Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи», дійсно відповідала нагальним потребам суспільства, була реальною для виконання і в потужних національних, і в невеликих сільських бібліотеках, пропозиції до неї збиралися на чотирьох регіональних громадських обговореннях: у Києві (лютий 2015 р.), Миколаєві (березень 2015 р.), Чернівцях (квітень 2015 р.), Дніпропетровську (травень 2015 р.). Загалом у цих заходах взяли участь близько 200 осіб з усіх регіонів України, крім АР Крим, які представляли культуру, освіту, громадянське суспільство, засоби масової комунікації, органи державної влади і місцевого самоврядування, бізнес та ін.

Проект Маніфесту «Бібліотеки в умовах кризи» розробляли віце-президент УБА, член комітету ІФЛА зі свободи доступу до інформації та свободи висловлення (FAIFE), координатор Американських центрів Посольства США в Україні, заслужений працівник культури України, докт. іст. наук В. Пашкова, виконавчий директор УБА, доцент Національного технічного університету України «КПІ», канд. іст. наук Я. Сошинська, президент УБА, директор Інституту післядипломної освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, заслужений працівник культури України, канд. пед. наук І. Шевченко за участі членів УБА – директора бібліотеки Житомирського національного агроекологічного університету М. Ігнатюк і директора Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва, голови Миколаївської обласної бібліотечної асоціації Т. Роскіної.

При розробленні Маніфесту автори спиралися на досвід і чинні документи Міжнародної федерації бібліотечних організацій та установ, зокрема

Маніфест ІФЛА з прозорості, раціонального управління та свободи від корупції (2008), Маніфест ІФЛА про полікультурну бібліотеку (2008), Маніфест ІФЛА про Інтернет (2002), Декларацію про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу, ухвалену в Глазго 2002 р., Ой-рашський маніфест: порядок денний проекту PULMAN для електронної Європи (2003) та ін.

До роботи експертної групи УБА з підготовки Маніфесту також долучався професор Університету Роберта Гордона, колишній директор Національної бібліотеки Шотландії, голова комітету ІФЛА зі свободи доступу до інформації та свободи висловлення (FAIFE) Мартин Вейд. Під час свого візиту в Україну у січні 2015 р. він виступив із доповідями на науково-методичному семінарі «Бібліотеки у системі європейських цінностей» та засіданні круглого столу «Роль професійних бібліотечних асоціацій у відстоюванні інтелектуальної свободи. Досвід ІФЛА, СІЛІР та українських бібліотечних асоціацій». Важливими були його думки з приводу структури та функціонального призначення документа, можливостей його використання в адвокаційній діяльності бібліотек.

Основні положення Маніфесту УБА «Бібліотеки в умовах кризи» широко обговорювалися на веб-ресурсах Української бібліотечної асоціації та її партнерів (червень 2015 р.), на міжнародній конференції «Міжнародний міжрегіональний діалог:

управління інноваціями, обмін досвідом і партнерство» (травень 2015 р., Литва), на III Всеукраїнській літній школі адвокатури для бібліотекарів УБА (червень 2015 р.).

Українська бібліотечна асоціація висловлює щиру вдячність членам УБА, регіональним відділенням та офіційним партнерам Асоціації за плідну роботу і конструктивні пропозиції, програмі «Бібліоміст» (IREX) за фінансову підтримку, Міністерству культури України в особі начальника Управління соціокультурного розвитку регіонів Л. Нікіфоренко та начальника відділу бібліотек М. Височанської за виявлену готовність спільно запроваджувати Маніфест у життя.

Ми впевнені, що завдяки нашим спільним діям як активних громадян, ініціативам українських бібліотек у партнерстві з владою і громадою наша держава подолає кризу, використає усі можливості для впровадження структурних реформ в Україні, створить необхідні умови для сталого розвитку українського суспільства та підвищення якості життя.

Ярослава Сошинська,

канд. іст. наук,
доцент Національного технічного
університету України «КПІ»,
виконавчий директор
Української бібліотечної асоціації

Маніфест української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи»

Ухвалений Президією УБА 7 липня 2015 р.

Криза в українському суспільстві зачепила усі, без винятку, сфери суспільного життя і торкнулася кожного громадянина і мешканця України.

Наразі ми відмічаємо характерні ознаки економічної, соціальної, організаційної, психологічної кризи, що підсилюються веденням військових дій на території нашої країни та інформаційною війною.

Водночас, криза створює можливості для змін та інновацій. Більше того, вона вимагає їх невідклад-

ного запровадження, швидкого і гнучкого реагування.

Аби подолати кризу та розпочати процес сталого розвитку, українському суспільству необхідно провести структурні реформи, оптимізувати бюджетні витрати, створити умови для підприємництва та інвестицій, створити нову модель взаємодії суспільства на основі відкритого доступу і прозорості прийняття рішень, утвердити верховенство права, поважати людську гідність, розвивати ак-

тивне і відповідальне громадянське суспільство, формувати із споживачів активних громадян, підтримувати волонтерський рух і благодійність, формувати демократичні цінності.

Тому Українська бібліотечна асоціація підтверджує бачення місії та ролі бібліотек як:

- соціокомунікаційних інституцій, що сповідують і захищають демократичні цінності, сприяють доступності інформації і заперечують цензуру, сприяють збереженню та доступу до культурних і духовних цінностей українського народу, народів світу, які зберігаються у національних та інших бібліотеках України;
- центрів підтримки розвитку громади і безкоштовного забезпечення інформаційних потреб усіх, без винятку, соціальних верств суспільства;
- мобільних, креативних, ініціативних центрів освіти, науки, культури, дозвілля.

Цінність бібліотек в умовах кризи

Бібліотека відкрита і доступна для всіх. Це безкоштовний центр інформації на різних носіях, центр освіти, науки, розвитку, самореалізації, культури і дозвілля. Це комфортний безкоштовний простір для спільної роботи і творчості.

Бібліотека створює гармонійний комунікаційний простір для суспільної взаємодії на державному, регіональному та місцевому рівнях. Це майданчик для комунікації і соціального діалогу представників влади і громади, що послуговує відновленню довіри до влади. Бібліотека сприяє взаєморозумінню представників різних національностей, різних конфесій, різних поколінь, що формує толерантність.

Бібліотека – центр громади. Вона створює умови для формування активних громадян, реалізації принципів і механізмів функціонування демократичного громадянського суспільства, консолідує та розвиває місцеву громаду.

Бібліотека – це територія єдності, на якій долаються стереотипи і зближуються світоглядні позиції, згуртовується українське суспільство, розбудовується нація.

Бібліотека надає допомогу у формуванні ціннісних орієнтирів особистості та суспільства.

Бібліотека – це організатор доступу до достовірних джерел інформації, платформа для технологічної та медіа грамотності, підвищення медійної культури.

Бібліотека сприяє розвитку поваги до рідної мови, мовному розмаїттю, запобігає дискримінації за

культурним і мовним принципом, підтримує міжкультурний діалог.

Бібліотека зберігає і популяризує культурно-історичну спадщину країни, регіону, місцевої громади як основу національно-патріотичного розвитку особистості.

Бібліотека допомагає долати правову незахищеність, поширює правові знання, що важливо для розбудови правового суспільства та подолання корупції.

Бібліотека організовує доступ громадян до офіційної інформації та адміністративних послуг, сприяє розвитку е-урядування та е-демократії.

Бібліотека запобігає соціальному виключенню, сприяє соціальному вирівнюванню й адаптації, допомагає у пошуку роботи, профорієнтації, перекваліфікації. Цінністю бібліотеки є її індивідуальний підхід до користувача, увага до соціально вразливих категорій населення, людей з особливими потребами. Бібліотека – територія безпеки, психологічного та фізичного комфорту.

Бібліотека надає інформаційну підтримку при заснуванні і провадженні малого бізнесу, особливо у сільській місцевості, допомагає реалізувати ініціативи зі створення локальних продуктів і послуг, залучати інвестиції, розвивати місцеву інфраструктуру.

Бібліотека сприяє формальній і неформальній освіті впродовж життя, самоосвіті та саморозвитку.

Бібліотека організовує екологічне просвітництво, популяризує здоровий спосіб життя і раціональне споживання ресурсів.

Бібліотека надає підтримку у вирішенні життєво важливих питань внутрішньо переміщеним особам, учасникам антитерористичної операції та їхнім сім'ям, сприяє волонтерському руху та благодійництву.

Діяльність бібліотек в умовах кризи

Українська бібліотечна асоціація закликає всіх бібліотекарів підтримати таку програму дій:

1. Бібліотеці необхідно застосовувати інноваційний менеджмент, визначити візію, місію, цінності та розробляти стратегію дій з урахуванням цілей, пріоритетів в умовах кризи. Запровадити комплексний підхід до надання послуг, що відповідають викликам кризового часу та місцевим специфічним потребам, зокрема, переглянути години роботи бібліотеки і зробити їх зручними для користувачів.

2. Бібліотека має забезпечувати вільний безкоштовний доступ до легальних інформаційних ре-

сурсів, у тому числі до ресурсів Інтернету, формувати актуальні колекції документів на різних носіях інформації з представленням їх у найдоступнішому для сприйняття вигляді. Сприяти реалізації програм професійної підготовки нової генерації управлінців, дослідників, спеціалістів і кваліфікованих працівників, а також здійснювати ефективну передачу знань з науково-дослідницької у практичну площину.

3. Організувати інформаційне забезпечення органів влади усіх рівнів для проведення реформ. Інформувати суспільство про сутність і важливість реформ для сталого розвитку країни, європейські цінності і стандарти суспільного устрою. Підтримувати прозорість прийняття управлінських рішень і боротьбу з корупцією. Реалізовувати концепцію «Бібліотеки – мости до е-врядування», розвиваючи пункти доступу громадян до офіційної інформації.

4. Працювати у партнерстві з владою, громадянським суспільством і бізнесом під час реалізації соціальних проєктів; розвивати корпоративну взаємодію бібліотек.

5. Активно включатися у процеси економічного і соціального розвитку місцевої громади, а саме: запроваджувати і підтримувати ініціативи стратегічного управління, визначення проблем і пошуку рішень, організувати суспільно корисну діяльність.

6. Слід формувати ціннісні орієнтири у суспільстві на основі популяризації кращих зразків вітчизняної та світової культури через надання доступу до інформації, просвітництво, дискусії з істориками, політологами, громадськими діячами, публічними людьми, у т. ч. з використанням інформаційних технологій і соціальних мереж.

7. Бібліотека має сприяти формуванню свідомого, активного громадянина як ініціатора реформ через всебічне інформування, тренінгову діяльність, школи лідерства, підтримку волонтерів, поширення європейських демократичних практик. Слід проводити заходи, що поглиблюють знання громадян та готують їх до публічних дискусій і обговорень.

8. Необхідно визначати пріоритети діяльності бібліотеки з огляду на потреби дітей і молоді як активних громадян суверенної демократичної європейської держави.

9. Бібліотека має сприяти національно-патріотичному розвитку особистості, вивченню, розумінню та поцінуванню історії, культури народів, що проживають в Україні.

10. Важливим завданням сучасної бібліотеки є сприяння технологічній грамотності населення, ліквідації цифрової нерівності, орієнтація на ефективне використання інформаційних ресурсів і комунікаційних технологій як важливої умови подолання економічної кризи.

11. Бібліотека має розвивати інформаційно-консультативну діяльність з правових, економічних, екологічних, соціальних, психологічних питань, питань охорони здоров'я тощо, створюючи відповідні колекції інформаційних ресурсів і залучаючи фахівців, у т.ч. дистанційно.

12. Особливу увагу необхідно приділяти тим соціальним групам, які зазвичай є недостатньо інтегрованими у місцеві громади: меншинам, біженцям і мігрантам, переміщеним особам, тим, хто шукає політичного притулку, людям з фізичними і психічними обмеженнями, безробітним, безпритульним та ін. Організувати ярмарки вакансій, дистанційне навчання, допомагати у соціальному включенні та реабілітації.

13. Бібліотека має надавати підтримку внутрішньо переміщеним особам, учасникам антитерористичної операції, їхнім сім'ям, створюючи тематичні сторінки з актуальною інформацією на своїх веб-ресурсах, співпрацюючи з центрами соціальної допомоги. Бібліотекарям важливо підтримувати та організувати благодійні акції, створювати міні-бібліотеки для військових частин, відвідувати госпіталі.

14. Бібліотека має організувати простір для спілкування, спільної діяльності та апробації технологічних новинок, творчості, підтримки молодіжних ініціатив, створювати творчі майстерні, коворкінги, медіатеки тощо, бути «територією безпеки», «аптекою для душі», місцем для позитивних емоцій і настрою.

15. Запровадити концепцію «зеленої бібліотеки», перетворити бібліотеки в екологічну територію, сприяти екологічній просвіті населення, використанню ресурсозберігаючих та екотехнологій.

16. Бібліотека має бути активною у формуванні медіаграмотності населення, спонукати користувачів до критичного мислення та ефективного використання усіх видів інформації, протистояти ворожій інформаційній експансії, рекомендувати авторитетні та офіційні джерела інформації, забезпечувати повноту і неупередженість інформації, створювати і підтримувати об'єктивне медійне середовище в Україні.

Запровадження Маніфесту в життя

Українська бібліотечна асоціація закликає органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські та благодійні організації визнати стратегічне значення бібліотек в умовах кризи й активно підтримувати їхню діяльність і розвиток.

Українська бібліотечна асоціація закликає тих, хто приймає рішення на національному та місцевому рівнях, спільно з бібліотекарями і громадянським суспільством розробити стратегію, політику та плани дій, які реалізують положення цього Маніфесту.

Для виконання визначеної у Маніфесті програми дій необхідна законодавча і фінансова підтримка. Бібліотеки мають бути забезпечені ресурсами, зокрема відповідним фінансуванням, кваліфікованим персоналом, облаштованими приміщеннями та сучасною інфраструктурою.

Українська бібліотечна асоціація закликає бібліотекарів в умовах кризи раціонально використовувати наявні ресурси, застосовувати інноваційні підходи, узгоджувати з громадою пріоритети своєї діяльності.

Перспективи розвитку бібліотек науково-дослідних установ НАН України у цифровому середовищі

28 травня 2015 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбувся черговий семінар «Основні тенденції розвитку бібліотек в електронному середовищі» для керівників бібліотек науково-дослідних установ НАН України.

З доповіддю «Основні завдання та напрями діяльності бібліотек в умовах комплексних змін інформаційного середовища» виступив голова Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, академік **О. С. Онищенко**. Він наголосив, що в епоху формування суспільства знань, стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, для піднесення діяльності наукових бібліотек на якісно новий рівень необхідні докорінні зміни в роботі, пошук нових форм і методів обслуговування користувачів, інформаційної підтримки основних напрямів діяльності установ. Для досягнення цієї мети, на думку доповідача, необхідно вирішити комплексне завдання:

- створити потужні галузеві бібліотечно-інформаційні ресурси шляхом: забезпечення вичерпного формування бібліотечних фондів доку-

ментами на всіх видах носіїв інформації за профілем діяльності установ; організації електронних каталогів, баз даних (бібліографічних, бібліометричних, біобібліографічних тощо); надання доступу до мережевих ресурсів вітчизняних та світових виробників інформації як передплатних, так і відкритого доступу. Тобто забезпечити гармонійне поєднання всіх видів ресурсів шляхом володіння чи доступу до них;

- перебудувати систему інформаційного обслуговування наукових установ з урахуванням потреб і запитів як індивідуальних, так і колективних користувачів (відділів, секторів, груп виконавців проектів). Спрямувати її на забезпечення інформаційного супроводу наукових досліджень, інноваційних тем, державних цільових програм. Необхідне збагачення форм і методів інформаційної діяльності, зокрема підготовка аналітичних документів за запитом користувачів, надання науковцям нових форм релевантної інформації безпосередньо на їх власний комп'ютер, мобільний телефон тощо. Бібліотекар повинен перебрати

на себе функції навігатора та консультанта по ресурсах Інтернету, допомогати науковцям їх ефективно використовувати, безпосередньо відбирати з мережі та оперативно надавати достовірну, новітню інформацію. Зважаючи на матеріально-технічні труднощі інститутів, доцільно організувати максимально ефективного користувача комп'ютерною технікою, у т. ч. її багатозмінне використання;

- виходячи з того, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, ускладнення запитів користувачів висувають нові вимоги до кваліфікації кадрів бібліотек НДУ, бібліотекар має стати бібліотекарем-інформацієзнавцем широкого профілю, реальним учасником інноваційних процесів, безперервно науково зростати, проводити дослідження за профілем своєї роботи. Бібліотекарі повинні сприяти авторитету установ, створенню їх позитивного іміджу в інформаційному середовищі, зокрема бути співтворцями інститутських веб-сайтів, творцями бібліотечних та персональних блогів, відстежувати відображення діяльності інституту в електронному середовищі, висвітлювати наукові заходи, забезпечувати масштабну своєчасну презентацію видань співробітників інституту.

Доповідач поставив перед бібліотеками амбітне завдання – до 100-річчя Національної академії наук України підготувати бібліографію праць учених кожного інституту за всі роки його існування, а також спільно видати бібліографію видань НАН України за 100 років.

Про підсумки роботи бібліотек НДУ НАН України за 2014 р. йшлося у доповіді вченого секретаря Інформаційно-бібліотечної ради НАН України **Г. І. Солоїденко**. Охарактеризувавши досягнення бібліотек щодо урізноманітнення форм і методів задоволення інформаційних потреб користувачів; підготовки актуальних бібліографічних та біобібліографічних посібників, доповідачка велику увагу приділила проблемним питанням. Констатувалося зниження основних показників бібліотечної роботи: кількості користувачів, відвідувань бібліотек, книговидачі. Було вказано на об'єктивні труднощі звітнього року. У першу чергу, це скорочення мережі, оскільки п'ять бібліотек залишилося на окупованих територіях Криму, чотири перебувають у тимчасово окупованому Донецьку. Негативно позначилося на основних показниках роботи бібліотек зменшення штатної чисельності працівників НДУ, у т. ч. й

бібліотечних працівників (за 2014 р. – на 18 осіб), а також те, що половина бібліотек працювала неповний робочий тиждень, за скороченим графіком, співробітники відправлялися у відпустки за власний рахунок. Не відбулося поліпшення матеріально-технічної бази бібліотек, а мораторій на придбання нової комп'ютерної техніки, не сприяв упровадженню автоматизованих бібліотечних систем.

Г. І. Солоїденко також констатувала суттєве зменшення впродовж звітнього року надходжень до бібліотек наукової літератури. Так, фактично припинилося використання такого джерела поповнення бібліотечних фондів, як купівля. Мали місце труднощі з організацією передплати періодичних видань. Затримання коштів Управлінням Державної казначейської служби у зв'язку з ухваленням Постанови Кабінету Міністрів України від 23.04.2014 р. № 117 «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти», завершилося фактично зливом передплати на друге півріччя звітнього року для багатьох бібліотек НДУ НАН України.

Через відсутність коштів на поштові витрати значно зменшився обсяг книгообміну з вітчизняними та зарубіжними бібліотеками, науковими установами. Майже 40 % бібліотек НДУ НАН України взагалі не проводили книгообмін у звітньому році. Окремі бібліотеки повідомили в своїх річних звітах, що поповнення фондів здійснювалося в основному завдяки дарам вчених та юридичних осіб.

Доповідачка відзначила недостатню ефективність використання електронних ресурсів, зокрема передплачених НБУВ БД світових постачальників інформації. Також акцентувався увага на необхідності системної роботи щодо використання ресурсів Інтернету, представлення інформації про бібліотеки та їх ресурси на веб-сайтах установ. Цією можливістю скористалися лише 48 бібліотек, 19 з них надали тільки мінімум інформації: коротку історичну довідку, відомості про послуги та режим роботи. Г. І. Солоїденко повідомила, що, зважаючи на недостатню комп'ютерну базу окремих бібліотек, НБУВ готова розмістити їх ЕК та інші електронні продукти на своєму порталі.

Одне із актуальних питань, яке викликало підвищений інтерес в учасників семінару, це правове регулювання діяльності бібліотек в електронному середовищі.

Інформація завідділу з охорони інтелектуальної власності НБУВ **О. Г. Кириленка** стосувалася пи-

тань дотримання бібліотеками авторського права в процесі бібліотечно-інформаційної діяльності, зокрема формування бібліотечно-інформаційних фондів, обслуговування користувачів. У виступі було дано відповіді на конкретні питання, що виникають у практичній роботі бібліотек, зокрема, щодо права на репрографічне відтворення документів, оцифрування видань з метою збереження оригіналів, а також для обслуговування користувачів бібліотеки, абонентів ЕДД тощо.

Доповідач також зауважив, що оскільки працівники бібліотек створюють об'єкти інтелектуальної власності: бібліографічні покажчики, друковані каталоги, бази даних, електронні аналітичні матеріали тощо – необхідний захист їх авторських прав. З цією метою в інститутах НАН України створено підрозділи з охорони інтелектуальної власності. Відповідний підрозділ НБУВ також готовий надати усю необхідну допомогу бібліотекам академічної мережі.

Велику увагу учасники семінару приділили розкриттю тематики, пов'язаної з формуванням бібліотечно-інформаційних ресурсів, організацією обмінного фонду бібліотеки, книгообміном та перерозподілом літератури.

Головний бібліотекар відділу наукової організації бібліотечно-інформаційних процесів НБУВ **О. В. Полякова** у своєму виступі, що супроводжувався комп'ютерною презентацією, розповіла про зарубіжні електронні ресурси, доступні бібліотекам України безкоштовно або за низькою вартістю. Це бази даних: HINARI, OARE, AGORA, ARDI, підготовлені ООН та її спеціалізованими організаціями. Крім того доповідачка рекомендувала для використання бібліотекам НДУ НАН України БД відкритого доступу «Directory of Open Access Journals», «Journal Donation Project». Вказувалося також на можливість одержання тестового доступу до згаданих ресурсів тривалістю до шести місяців, а також вільного доступу до окремих інформаційних ресурсів кожної БД.

Важливим джерелом поповнення зарубіжними документами бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ та бібліотек науково-дослідних установ є міжнародний книгообмін (МКО), який НБУВ здійснює нині з 717 науковими установами 68 країн світу. Він є однією з форм культурного та наукового співробітництва бібліотек, що проводиться за взаємовигідними двосторонніми угодами на безвалютній еквівалентній основі, сприяє розповсюдженню українських видань за кордоном,

знайомить зарубіжних читачів з досягненнями вітчизняної науки.

Про стан МКО, проблеми, пов'язані з фінансовими труднощами НБУВ та бібліотек-партнерів, а також пошук виходу із ситуації обмеженого бюджетного фінансування йшлося у доповіді т. в. о. керівника Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ **Л. А. Пестрецової**.

Доповідачка повідомила, що НБУВ здійснює централізоване комплектування бібліотек НДУ НАН України зарубіжними виданнями, у т. ч. й документами, одержаними через міжнародний книгообмін. У 2014 р. бібліотекам мережі було передано 3307 прим. зарубіжних документів: 220 прим. книг, 2541 прим. наукових журналів, 432 прим. дисертацій, 22 компакт-диски. Попри те, що упродовж останніх 5 років спостерігається тенденція до зменшення показників МКО, книгообмін залишається важливим джерелом поповнення фондів бібліотек академічної мережі, підґрунтям для організації інформаційного забезпечення фундаментальних і прикладних наукових досліджень.

Аналіз роботи бібліотек НДУ з питань забезпечення відбору і передачі до НБУВ документів на депозитарне зберігання здійснила зав. сектора депозитарного фонду НБУВ **О. Ю. Кірданова**. Загалом позитивно оцінюючи роботу бібліотек, які у минулому році запропонували на депозитарне зберігання 6,5 тис. прим. документів, що у 2,5 раза більше порівняно з попереднім роком, доповідачка вказала на недопрацювання у цьому напрямі окремих бібліотек та окреслила завдання бібліотечним підрозділам на перспективу.

О. Ю. Кірданова також торкнулася роботи з обмінними фондами у бібліотеках наукових установ. Вони на початок 2015 р. нараховують майже 264 тис. прим. документів. Проте, щорічно перерозподіляється між бібліотеками лише 11% видань, призначених для обміну. Доповідачка поділилася досвідом окремих бібліотек з ефективного інформування про склад обмінних фондів, у т. ч. представлення списків документів для обміну на веб-сайтах установ, та запропонувала бібліотекам розмішувати свої інформаційні обмінні списки на сайті НБУВ.

Відомо, що основою фондів багатьох бібліотек НДУ НАН України стали колекції її засновників, бібліофільська спадщина провідних вчених інститутів. Сьогодні у бібліотеках зберігаються і використовуються понад 60 особових зібрань і колекцій. Більшість з них активно поповнюється;

крім того, щорічно наші науковці передають у дар бібліотекам нові цінні книжкові зібрання. Тому учасники семінару з великим інтересом вислухали повідомлення про позитивний досвід створення, зберігання бібліотечних колекцій та особових бібліотек у НБУВ, яким поділилася зав. відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ **О. С. Рабчун**.

Тема доповіді зав. відділу реферування наукової інформації НБУВ **Н. Я. Зайченко** «Наукова періодика НАН України у національних реферативних ресурсах». Вона повідомила, що станом на 20.05.2015 р. загальнодержавна база даних «Україніка наукова» нараховує 558 941 запис. Щорічне зростання кількості записів відбувається, насамперед, за рахунок розширення спектра наукових періодичних і продовжуваних видань, що друкуються на теренах України. Їх кількість на сьогодні становить близько 1,4 тис. назв. Реферування основної частини періодичних і продовжуваних видань здійснюється Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України, який відповідальний за опрацювання цих матеріалів, частина реферується в НБУВ, решта – на засадах кооперативної співпраці, іншими учасниками такої взаємодії, зокрема, Національною науковою медичною бібліотекою України (опрацьовує 10 назв медичних журналів), Державною науково-педагогічною бібліотекою ім. В. О. Сухомлинського (34 назви наукових часописів з педагогіки та психології), а також понад 200 редакціями, які надсилають матеріали в електронному вигляді до служб реферування НБУВ або ІПРІ.

Доповідачка наголосила, що забезпечити повне відображення вітчизняної наукової продукції у реферативних ресурсах сьогодні неможливо. Ускладнює роботу те, що в періодичних і продовжуваних виданнях, особливо соціально-гуманітарної спрямованості, до недавнього часу не надавалися анотації (реферати, резюме); спостерігалися суттєві затримки їх виходу у світ (1,5–2 роки); редакціями невчасно надсилалися матеріали в електронному вигляді або ж взагалі припинялося їх надсилання, навіть, якщо були укладені угоди про співпрацю з НБУВ або ІПРІ.

Н. Я. Зайченко звернулася до присутніх керівників бібліотек науково-дослідних установ НАН України з проханням і пропозицією водночас – взяти участь у формуванні реферативних ресурсів або ж допомогти налагодити співпрацю з редакціями тих видань НАН України, які не відображені в реферативній БД «Україніка наукова» та, відповідно, в

УРЖ «Джерело». Це важливо тому, що на сьогодні БД є національним інформаційним ресурсом України, доступним широкому читачьому загалу (і в мережі Інтернет, і в друкованому вигляді), він сприяє входженню України у міжнародну систему наукових електронних комунікацій.

Керівник сектора обслуговування дистанційних користувачів відділу технологій дистанційного обслуговування **Н. В. Добра** в своєму виступі приділила увагу пріоритетним напрямам роботи підрозділу. Зокрема, вона ознайомила учасників семінару з колекцією веб-ресурсів політематичного змісту – «Інтернет-навігатором НБУВ». Базою для формування цього ресурсу є електронні й довідкові видання, представлені в мережі Інтернет, а саме: енциклопедії, словники, електронні бібліотеки, електронні каталоги бібліотек, електронні колекції карт, бібліографічні покажчики, реферативні огляди, інституційні репозитарії. Доповідачка поінформувала про створення нового розділу колекції – «Джерела наукової інформації», відмінною особливістю структури якого є зорієнтованість на тематику наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук НАН України.

Було також продемонстровано учасникам семінару новий ресурс – «Наукові реферативні огляди», створення якого розпочалося у 2014 р. Його формування здійснюється на основі затверджених Президією НАН України «Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 рр.».

Н. В. Добра нагадала, що з 2012 р. НБУВ надає безоплатну послугу з адресно-цільового інформування індивідуальних та колективних користувачів, серед яких наукові установи та бібліотеки системи НАН України, про щотижневі нові надходження видань до фондів НБУВ. Вона запропонувала керівникам та провідним фахівцям бібліотек активно долучатися до визначення інформаційних пріоритетів відповідно до профілю установи та підтримувати постійний зворотний зв'язок з фахівцями НБУВ.

Важливим питанням роботи бібліотек НДУ НАН України є забезпечення збереження інформаційних ресурсів. З інформацією про організацію наукового та нормативно-методичного супроводу процесів збереження найцінніших документів НБУВ та бібліотек НДУ НАН України в рамках

науково-дослідної роботи, що розробляється у Центрі консервації і реставрації НБУВ, виступила провідний бібліотекар НБУВ **Л. П. Загока**. Вона повідомила, що реалізація зазначеного здійснюватиметься у двох напрямках: анкетування керівників бібліотек для вивчення стану збереження бібліотечного фонду та апробація методики і технології обстеження бібліотечних фондів у бібліотеках науково-дослідних установ НАН України.

Доповідачка надала зразки анкети та познайомила з методикою проведення наукового дослідження. Згодом такі анкети будуть надіслані всім бібліотекам академічної мережі. За результатами обстежень складатимуться акти, перевіреним бібліотекам надаватимуться конкретні рекомендації щодо поліпшення режимів зберігання фондів, буде сформована база даних результатів вивчення стану фондів бібліотек НДУ НАН України.

Правові питання захисту трудових колективів були темою виступу заступника голови ЦК профспілки НАН України **Є. І. Меркулова**. Він відповів на численні запитання учасників зібран-

ня, у т. ч. й щодо майбутніх змін пенсійного законодавства (нарахування наукових пенсій, перерахунку пенсій та ін.), перспектив змін посадових окладів бібліотечних та наукових співробітників, можливостей одержання надбавок і премій. Учасники семінару отримали роз'яснення стосовно порядку надання відпустки без збереження заробітної плати, яка стала актуальною як для співробітників бібліотек НДУ НАН України, так і НБУВ.

Учасники семінару мали змогу обмінятися думками щодо вирішення усіх порушених проблемних питань. У процесі роботи семінару також можна було одержати особисті консультації спеціалістів відділу наукової організації бібліотечно-інформаційних процесів та центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ стосовно проведення перевірок (переобліків) фондів, оформлення їх результатів, відбору та списання видань, інших важливих питань діяльності бібліотек.

Софія Смуь,
гол. бібліотекар НБУВ

Берегиня своєї справи

У кожній сфері професійної діяльності є люди, котрі своїми ідеями, завзяттям, наснагою надають справі, якою займаються, особливого змісту, особливого звучання, перетворюють її у головне покликання, сенс свого життя. Саме до таких людей належить директор науково-технічної бібліотеки Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет» Ольга Никифорівна Нефедова. Адже під її керівництвом наша книгозбірня стала однією з кращих у регіоні, сучасним центром знань, інформації та культури.

Народилась Ольга Никифорівна 18 серпня 1955 р. у містечку Карші, адміністративному центрі Кашкадар'їнської області (Узбекистан). У 1979 р. закінчила Самаркандський державний університет ім. А. Навої за спеціальністю «російська мова та література» з присвоєнням кваліфікації «філолог, викладач». Життя склалося так, що у жовтні 1976 р. молодим фахівцем вона прийшла працювати в бібліотеку Дніпропетровського гірничого інституту ім. Артема (ДВНЗ «Національний гірничий університет»), де пройшла шлях від рядового співробітника до директора бібліотеки.

Очоливши у травні 1990 р. колектив, О. Н. Нефедова одразу ж визначила головним пріоритетом своєї діяльності – трансформацію однією з найстаріших гірничотехнічних бібліотек країни у сучасний науково-інформаційний центр, орієнтований на вирішення завдань інформаційного забезпечення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, підготовку висококваліфікованих кадрів для гірничо-металургійної галузі.

Аналітичний розум, всебічні знання, воля організатора, далекоглядність, принциповість, комунікабельність допомогли О. Н. Нефедовій у непростих умовах 90-х рр. значно наростити фонд бібліотеки, зробити його багатогалузевим, збільшити число читацьких місць, докорінно перебудувати роботу відділу абонементу.

Ольга Никифорівна, сповнена духом новаторства, змогла мобілізувати трудовий колектив на пошук і впровадження у бібліотечну справу всього найновішого. Незважаючи на бюрократичні перепони, чиновницький скептицизм, хронічне безгрошів'я, системного характеру набуває технічне переосна-

щення (автоматизація) основних бібліотечних процесів. Співробітники опановують основи роботи з комп'ютерною технікою, набувають навичок послуговуватися інформаційними технологіями. Цьому сприяють, організовані з ініціативи керівництва, відповідні практичні конференції, семінари-тренінги.

За декілька років на базі технічної платформи бібліотеки було розгорнуто потужну віртуальну інформаційну систему, яка включає як локальні ресурси (АБІС – сервер та клієнтські місця), так і глобальні (сервер бібліотеки, репозиторій документів університету, сервер зберігання медіа-ресурсів вишу) та підсистему резервування.

З 1999 р. у бібліотеці почав функціонувати електронний каталог. На сьогодні він містить вже понад 600 000 записів, майже завершено ретроконверсію – перетворення карткового каталогу в електронну базу даних бібліографічних описів.

Розроблено веб-сайт бібліотеки, який забезпечує доступ до електронного каталогу, повнотекстових баз даних, привертає увагу користувачів до бібліотеки, популяризує її послуги (висвітлює заходи, які відбуваються в її стінах, подає огляди нових надходжень тощо).

Не можна не відзначити вагомий внесок Ольги Никифорівни у розроблення науково-дослідних тем з питань підвищення ефективності інформаційної діяльності науково-технічної бібліотеки; формування, обліку, зберігання та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів; вивчення та опрацювання історико-культурних фондів; удосконалення культурно-масової роботи.

Діяльність О. Н. Нефедової як керівника спрямована на те, щоб бібліотека університету була в центрі наукового, навчального процесів і водночас залишалась одним із основних осередків культурного спілкування, берегинею духовних цінностей. Тому поряд із заходами, пов'язаними з інформаційним забезпеченням наукових досліджень, спрямованих на розвиток вітчизняної науки і культури, поряд із «Днями інформації», «Днями кафедри» у бібліотеці постійно влаштовуються виставки художніх творів дніпропетровських майстрів, зустрічі з цікавими особистостями, презентації нових творів українських письменників тощо.

При бібліотеці вже понад 45 років працює одна з найстарших вузівських літературних студій «Уголєк». Саме за сприяння директора на початку 90-х відбулося відродження цього творчого осередку. Тепер у стінах бібліотеки постійно збирається творча молодь, проходять вечори поезії, презентації літературних збірок, а члени літературної студії «Уголєк» отримали змогу видавати свої твори на поліграфічній базі гірничого університету.

Доброю традицією, започаткованою Ольгою Никифорівною, стало також проведення «Свята друзів книги» – щорічних зустрічей викладачів, співробітників та студентів гірничого університету із творчою інтелігенцією нашого міста. Після кожного такого свята фонд бібліотеки поповнюється десятками, сотнями нових книг.

Левову частку своєї життєвої енергії О. Н. Нефедова спрямовує на задоволення ніколи не згасаючої потреби знань, завжди прагне більшого, кращого, нового.

У 2005 р. вона пройшла навчання на курсах «Стратегія розвитку в сучасному світі науки, інформації, освіти» при Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв. Без відриву від виробництва відвідувала заняття у школах-семінарах Проекту Tempus-Tacis, періодично удосконалює свою професійну майстерність на курсах підвищення кваліфікації.

Перебуваючи у постійному пошуку, Ольга Никифорівна бере активну участь у міських, республіканських нарадах і конференціях з питань бібліотечної справи, виступає з доповідями і повідомленнями. Протягом останніх років вона взяла участь у Міжнародній науково-технічній програмі «Білорусь бібліотечна» (27–31 травня 2013 р., м. Мінськ); семінарі-наradі «Парадигма розвитку бібліотек в умовах інформаційного суспільства» (22–25 вересня 2014 р., м. Харків); Всеукраїнській науково-методичній конференції

«Фонди періодичних видань бібліотек вищих навчальних закладів України як засіб формування і збереження національної ідентичності» (14–15 травня 2015 р., м. Львів) та ін.

Велику увагу О. Н. Нефедова приділяє підвищенню професійної майстерності бібліотечної молоді. Ставка на молоді кадри – це її кредо, тому на керівних посадах бібліотеки – чимало молодих спеціалістів.

Не залишається О. Н. Нефедова осторонь громадської роботи. Вона входить до складу профкому університету та Міжгалузевої ради Дніпропетровського обласного об'єднання профспілок.

Визнанням сумлінної, самовідданої праці О. Н. Нефедової є її численні нагороди. У 2004 р. за практичне втілення в роботу Національного гірничого університету положень «Концепції гуманізації та гуманітаризації освіти і виховання у вищих навчальних закладах» її нагороджено Дипломом IV обласного міжвузівського конкурсу, організованого Фондом соціального захисту, підтримки і допомоги вченим України. Того ж року за вагомих особистий внесок у розвиток вищої школи, здійснення заходів щодо забезпечення прав на освіту, підготовку висококваліфікованих спеціалістів для гірничо-металургійної галузі вона удостоїлась Грамоти Верховної Ради України. Ольга Никифорівна нагороджена також Почесною грамотою Української бібліотечної асоціації (2005 р.), Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (2007 р.), Почесною грамотою Дніпропетровського обкому Профспілки працівників освіти і науки України (2009 р.). Вона неодноразово отримувала Подяки від дніпропетровського міського голови та ректора університету. Рішенням вченої ради НГУ від 6 листопада 2006 р. Нефедовій Ользі Никифорівні присвоєно звання «Заслужений працівник Національного гірничого університету».

Наш директор бібліотеки – не тільки прагматичний керівник, адміністратор, а й відкрита, толерантна, турботлива людина, мудрий наставник. Їй небайдужі настрої у колективі. Кожного працівника вона готова уважно вислухати і допомогти у скрутну хвилину. Двері її кабінету завжди відчинені.

Щиро вітаємо Ольгу Никифорівну Нефедову зі славним ювілеєм. Зичимо міцного здоров'я, життєвих гараздів, натхнення, нових здобутків у благородній справі освіти й виховання молодого покоління.

Колектив бібліотеки